ಅತ್ರ ಷಣ್ಣಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರಮತ್ಯಂತಸಂಕರೇಽಪಿ ಪ್ರತಿನಿಯತಸ್ವರೂಪಾದಪ್ರಚ್ಯವನಮುಕ್ತಮ್ ।

ಅತ ಏವ ಶೇಷಾಂ ಪರಿಣಾಮವತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಾಗ್ನಿತ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ಅತ ಏವ ಚ ನ ತೇಷಾಮೇಕತ್ವಾಪತ್ತಿರ್ನ ಚ ಜೀವಕರ್ಮಣೋರ್ವ್ಯವಹಾರನಯಾದೇಶಾದೇಕತ್ವೇಽಪಿ ಪರಸ್ಪರಸ್ವರೂಪೋಪಾದಾನಮಿತಿ ।

ಸತ್ತಾ ಸವ್ವಪಯತ್ಥಾ ಸವಿಸ್ಸರೂವಾ ಅಣಂತಪಜ್ಜಾಯಾ ।
ಭಂಗುಪ್ಪಾದಧುವತ್ತಾ ಸಪ್ಪಡಿವಕ್ಖಾ ಹವದಿ ಏಕ್ಕಾ ॥೮॥

ಸತ್ತಾ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾ ಸವಿಶ್ವರೂಪಾ ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಾ ।
ಭಂಗೋತ್ಪಾದಧ್ರೌವ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ಸಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾ ಭವತ್ಯೇಕಾ ॥೮॥

(ಕ್ಷೀರನೀರಿನಂತೆ) ಬೆರೆತುಹೋಗುತ್ತವೆ, [ಏ ಯ] ಆದಾಗ್ಯೂ [ಣಿಚ್ಚಂ] ಯಾವಾಗಲೂ [ಸಗಂ ಸಭಾವಂ] ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು [ಣ ವಿಜಹಂತಿ] ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕರ[1]ವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವು ಪ್ರತಿನಿಯತ (ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ನಿಶ್ಚಿತ) ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಚ್ಯುತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ (ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಚ್ಯುತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ) ಅವು ಪರಿಣಮನಶೀಲವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಿವೆಯೆಂದು ಮೊದಲು (ಆರನೆಯ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿತ್ತು ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವು ಏಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಮತ್ತು ಜೀವ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಾರನಯದ ಕಥನದಿಂದ ಏಕತ್ವವಿದೆ (ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ) ಯಾದರೂ ಅವು (ಜೀವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ) ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಾಥೆ - ೮

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಸತ್ತಾ] ಸತ್ತಾ [ಭಂಗುಪ್ಪಾದಧುವತ್ತಾ] ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಾತ್ಮಕ, [ಏಕ್ಕಾ] ಏಕ. [ಸವ್ವಪಯತ್ಥಾ] ಸರ್ವಪದಾರ್ಥ ಸ್ಥಿತ, [ಸವಿಸ್ಸರೂವಾ] ಸವಿಶ್ವರೂಪ, [ಅಣಂತಪಜ್ಜಾಯಾ] ಅನಂತ ಪರ್ಯಾಯಮಯ ಮತ್ತು [ಸಪ್ಪಡಿವಕ್ಖಾ] ಸಪ್ರತಿಪಕ್ಷ [ಹವದಿ] ಇದೆ.

ಸವಿಶ್ವರೂಪ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತ ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯವಾದಾಸತ್ತಾ ।
ಸವಿಪಕ್ಷವಿದೆ ಮತ್ತೇಕವಿದೆ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಮಯ ತಾನಾಗಿದೆ ॥೮॥

---

೧. ಸಂಕರ = ಸೇರಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ ; (ಅನ್ಯೋನ್ಯ-ಅವಗಾಹರೂಪ) ಮಿಶ್ರಿತತನ.

ಅತ್ರಾಸ್ತಿತ್ವಸ್ವರೂಪಮುಕ್ತಮ್ ।

ಅಸ್ತಿತ್ವಂ ಹಿ ಸತ್ತಾ ನಾಮ ಸತೋ ಭಾವಃ ಸತ್ತ್ವಮ್ । ನ ಸರ್ವಥಾ ನಿತ್ಯತಯಾ ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಷಣಿಕತಯಾ ವಾ ವಿದ್ಯಮಾನಮಾತ್ರಂ ವಸ್ತು । ಸರ್ವಥಾ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತುನಸ್ತತ್ತ್ವತಃ ಕ್ರಮಭುವಾಂ ಭಾವಾನಾಮಭಾವಾತ್ಕುತೋ ವಿಕಾರವತ್ತ್ವಮ್ । ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಷಣಿಕಸ್ಯ ಚ ತತ್ತ್ವತಃ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾಭಾವಾತ್ ಕುತ ಏಕಸಂತಾನತ್ವಮ್ । ತತಃ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಹೇತುಭೂತೇನ ಕೇನಚಿತ್ಸ್ವರೂಪೇಣ ಧ್ರೌವ್ಯಮಾಲಂಬ್ಯಮಾನಂ ಕಾಭ್ಯಾಂಚಿತ್ಕ್ರಮಪ್ರವೃತ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ವರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಲೀಯಮಾನಮುಪಜಾಯಮಾನಂ ಚೈಕಕಾಲಮೇವ ಪರಮಾರ್ಥತಸ್ತ್ರಿತಯೀಮವಸ್ಥಾಂ ಬಿಭ್ರಾಣಂ ವಸ್ತು ಸದವಬೋಧ್ಯಮ್ । ಅತ ಏವ ಸತ್ತಾಪ್ಯುತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಽವಬೋದ್ಧವ್ಯಾ ಭಾವಭಾವವತೋಃ ಕಥಂಚಿದೇಕಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ । ಸಾ ಚ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುವಿಸ್ತಾರಸ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯಸೂಚಕತ್ವಾದೇಕಾ। ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತಾ ಚ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಸದಿತ್ಯಭಿಧಾನಸ್ಯ ಸದಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಚ ಸರ್ವಪದಾ-

---

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ತಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಸತ್ತಾವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸತ್‌ದ ಭಾವ ಎಂದರೆ ಸತ್ವ[೧]

ವಿದ್ಯಮಾನಮಾತ್ರ ವಸ್ತುವು ಸರ್ವಥಾ ನಿತ್ಯರೂಪವೂ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಷಣಿಕರೂಪವೂ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವಥಾ ನಿತ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಭಾವಿಭಾವಗಳ ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಾರಗಳು (-ಪರಿವರ್ತನ, ಪರಿಣಾಮಗಳು) ಎಲ್ಲಿಂದ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ ? ಮತ್ತು ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ನಿಜವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನದ[೨] ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಪ್ರವಾಹತನವು ಎಲ್ಲಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ ? ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನದ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಧ್ರುವವಿರುತ್ತ ಮತ್ತು ಯಾವುದೇ ಎರಡು ಕ್ರಮವರ್ತಿಸ್ವರೂಪಗಳಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತ ಹಾಗೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತ ಹೀಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗುಣ (ಮೂರು ಅಂಶವುಳ್ಳ) ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವಸ್ತುವು ಸತ್‌ವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಆದುದರಿಂದ 'ಸತ್ತಾ' ಕೂಡ 'ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಾತ್ಮಕ' (ಮೂರು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ) ವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ; ಏಕೆಂದರೆ ಭಾವ[೩] ಮತ್ತು ಭಾವವಾನ ಇವುಗಳದು ಕಥಂಚಿತ್ ಏಕಸ್ವರೂಪವಿರುತ್ತದೆ - ಮತ್ತು ಅದು (ಸತ್ತಾ) 'ಏಕ'ವಿದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಮೂರು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವಿಸ್ತಾರದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅದು (ಸತ್ತಾ) 'ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತ'ವಿದೆ ; ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ (ಸತ್ತಾದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ) ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳ (-ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಗಳ), 'ಸತ್' ಎಂಬ ಕಥನದ ಹಾಗೂ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅದು (ಸತ್ತಾ) 'ಸವಿಶ್ವರೂಪ' ವಿದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ವಿಶ್ವದರೂಪಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವಿಸ್ತಾರದ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸ್ವಭಾವಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅದು (ಸತ್ತಾ) 'ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯ'ವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಮೂರು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಅನಂತ ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯರೂಪ ವ್ಯಕ್ತತೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಿದೆ. (ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ

---

೧. ಸತ್ವ = ಸತ್‌ತನ ; ಅಸ್ತಿತ್ವತನ ; ವಿದ್ಯಮಾನತೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವದಭಾವ ; 'ಇದೆ'ಯೆಂಬ ಭಾವ.

೨. ವಸ್ತುವು ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಷಣಿಕವಾದರೆ 'ಯಾವುದು ಮೊದಲು ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿ (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ) ಬಂದಿತ್ತು ಅದೇ ಈ ವಸ್ತುವಿದೆ'ಯೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಾಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ.

೩. ಸತ್ತಾ ಇದು ಭಾವವಿದೆ ಮತ್ತು ವಸ್ತುವು ಭಾವವಾನವಿದೆ.

ರ್ಥೇಷು ತನ್ಮೂಲಸ್ಯೈವೋಪಲಂಭಾತ್ ಸವಿಶ್ವರೂಪಾ ಚ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಿಸ್ತಾರಸ್ಯಾಪಿ ರೂಪೈಸ್ತ್ರಿಲಕ್ಷಣೈಃ ಸ್ವಭಾವೈಃ ಸಹ ವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್, ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಾ ಚಾನಂತಾಭಿರ್ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯವ್ಯಕ್ತಿಭಿಸ್ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ ಪರಿಗಮ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಏವಂಭೂತಾಪಿ ಸಾ ನ ಖಲು ನಿರಂಕುಶಾ ಕಿಂತು ಸಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾ । ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೋ ಹ್ಯಸತ್ತಾ ಸತ್ತಾಯಾಃ, ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಾಯಾಃ, ಅನೇಕತ್ವಮೇಕಸ್ಯಾಃ, ಏಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತ್ವಂ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತಾಯಾಃ, ಏಕರೂಪತ್ವಂ ಸವಿಶ್ವರೂಪಾಯಾಃ, ಏಕಪರ್ಯಾಯತ್ವಮನಂತಪರ್ಯಾಯಾ ಇತಿ । ದ್ವಿವಿಧಾ ಹಿ ಸತ್ತಾ-ಮಹಾಸತ್ತಾವಾಂತರಸತ್ತಾ ಚ । ತತ್ರ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸಾರ್ಥವ್ಯಾಪಿನೀ ಸಾದೃಶ್ಯಾಸ್ತಿತ್ವಸೂಚಿಕಾ ಮಹಾಸತ್ತಾ ಪ್ರೋಕ್ತೈವ । ಅನ್ಯಾ ತು ಪ್ರತಿನಿಯತವಸ್ತುವರ್ತಿನೀ ಸ್ವರೂಪಾಸ್ತಿತ್ವಸೂಚಿಕಾಽವಾಂತರಸತ್ತಾ । ತತ್ರ ಮಹಾಸತ್ತಾಽವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪೇಣಾಽಸತ್ತಾಽವಾಂತರಸತ್ತಾ ಚ ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪೇಣಾಽಸತ್ತೇತ್ಯಸತ್ತಾ ಸತ್ತಾಯಾಃ । ಯೇನ ಸ್ವರೂಪೇಣೋತ್ಪಾದಸ್ತತ್ತಥೋತ್ಪಾದೈಕಲಕ್ಷಣಮೇವ, ಯೇನ ಸ್ವರೂಪೇಣೋಚ್ಛೇದಸ್ತತ್ತಥೋಚ್ಛೇ-

---

ಸಾಮಾನ್ಯ-ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ[೧] ಸತ್ತಾದ ಆದರ ಸಾಮಾನ್ಯಪಕ್ಷದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪ ಪಕ್ಷದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ವರ್ಣನೆಯಾಯಿತು.)

ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ನಿರಂಕುಶ[೨]ವಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಸಪ್ರತಿಪಕ್ಷ[೩]ವಿದೆ. ೧) ಸತ್ತಾಗೆ ಅಸತ್ತಾ ಇದು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿದೆ ; ೨) ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣತೆಯು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿದೆ ; ೩) ಒಂದಕ್ಕೆ ಅನೇಕತೆಯು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿದೆ ; ೪) ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತಕ್ಕೆ ಏಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತ್ವವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿದೆ ; ೫) ಸವಿಶ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಏಕರೂಪತ್ವವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿದೆ ; ೬) ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯಕ್ಕೆ ಏಕಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿದೆ.

(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಪ್ರತಿಪಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ-) ಸತ್ತಾ ಇದು ಮಹಾ ಸತ್ತಾ ಮತ್ತು ಅವಾಂತರಸತ್ತಾ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತ- ವಾಗುವಂಥ ಸಾದೃಶ್ಯ-ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುವಂಥ ಮಹಾಸತ್ತಾ (ಸಾಮಾನ್ಯಸತ್ತಾ) ವನ್ನಂತೂ ಹೇಳಿ ಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದು ಪ್ರತಿನಿಶ್ಚಿತ (-ಒಂದೊಂದು ನಿಶ್ಚಿತ) ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವಂಥ, ಸ್ವರೂಪ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುವಂಥ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾ (ವಿಶೇಷಸತ್ತಾ) ಇದೆ. ೧) ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾಸತ್ತಾವು ಅವಾಂತರಸತ್ತಾ ರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ತಾವಿದೆ ಮತ್ತು ಅವಾಂತರಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ತಾವಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ತಾದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವು ಅಸತ್ತಾವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ ಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಸತ್ತಾ' ಇದೆ ಅದುವೇ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ 'ಅಸತ್ತಾ'ವೂ ಇದೆ.) ೨) ಯಾವ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪಾದವಿದೆ ಅದರ (ಆ-ಸ್ವರೂಪದ) ಆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉತ್ಪಾದವೊಂದೇ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ; ಯಾವ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಯವಿದೆ ಅದರ (ಆ-ಸ್ವರೂಪದ) ಆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಯವೊಂದೇ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ಮತ್ತು ಯಾವ

---

೧. ಇಲ್ಲಿ 'ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಮಕ'ದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಮಹಾ' ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮತ್ತು 'ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ'ದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅವಾಂತರ'ವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ - ವಿಶೇಷದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು.

೨. ನಿರಂಕುಶ-ಅಂಕುಶವಿಲ್ಲದ ; ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷವಿಲ್ಲದ ; ನಿಃಪ್ರತಿಪಕ್ಷ. [ಮೇಲೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ ಸತ್ತಾದ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ ಅದು ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಥಾ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ ; ಕಥಂಚಿತ್ (ಸಾಮಾನ್ಯ - ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ) ಹಾಗೆ ಇದೆ ಮತ್ತು ಕಥಂಚಿತ್ (ವಿಶೇಷ-ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ) ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರಕಾರದ್ದಿದೆ]

೩. ಸಪ್ರತಿಪಕ್ಷ - ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಸಹಿತವಾದ ; ವಿಪಕ್ಷಸಹಿತವಾದ ; ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷ ಸಹಿತವಾದ.

ದೈಕಲಕ್ಷಣಮೇವ, ಯೇನ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಧ್ರೌವ್ಯಂ ತತ್ತಥಾ ಧ್ರೌವ್ಯೈಕಲಕ್ಷಣಮೇವ, ತತ ಉತ್ಪದ್ಯ-ಮಾನೋಚ್ಛಿದ್ಯಮಾನಾವತಿಷ್ಠಮಾನಾನಾಂ ವಸ್ತುನಃ ಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತ್ರೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಭಾವಾ-ದತ್ರಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಾಯಾಃ। ಏಕಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾ ಭವತೀತ್ಯನೇಕತ್ವಮೇಕಸ್ಯಾಃ। ಪ್ರತಿನಿಯತಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತಾಭಿರೇವ ಸತ್ತಾಭಿಃ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಪ್ರತಿ-ನಿಯಮೋ ಭವತೀತ್ಯೇಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತ್ವಂ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತಾಯಾಃ। ಪ್ರತಿನಿಯತೈಕರೂಪಾಭಿರೇವ ಸತ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರತಿನಿಯತೈಕರೂಪತ್ವಂ ವಸ್ತೂನಾಂ ಭವತೀತ್ಯೇಕರೂಪತ್ವಂ ಸವಿಶ್ವರೂಪಾಯಾಃ। ಪ್ರತಿ-ಪರ್ಯಾಯನಿಯತಾಭಿರೇವ ಸತ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರತಿನಿಯತೈಕಪರ್ಯಾಯಾಣಾಮಾನಂತ್ಯಂ ಭವತೀತ್ಯೇಕ-ಪರ್ಯಾಯತ್ವಮನಂತಪರ್ಯಾಯಾಯಾಃ। ಇತಿ ಸರ್ವಮನವದ್ಯಂ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಪ್ರರೂಪಣ-ಪ್ರವಣನಯದ್ವಯಾಯತ್ತತ್ವಾತ್ತದ್ದೇಶನಾಯಾಃ।

ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಧ್ರೌವ್ಯವಿದೆ ಅದರ(-ಆ ಸ್ವರೂಪದ) ಆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಧ್ರೌವ್ಯವೊಂದೇ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಸ್ತುವಿನ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ, ನಷ್ಟವಾಗುವಂಥ ಮತ್ತು ಧ್ರುವವಿರುವಂಥ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣದ ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣ (ಸತ್ತಾ)ಕ್ಕೆ ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣತ್ವವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ ಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ 'ತ್ರಿಲಕ್ಷಣ' ವಿದೆ ಅದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ 'ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣ'ವೂ ಇದೆ. ೩) ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾವು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೆ (ಸತ್ತಾಗೆ) ಅನೇಕತ್ವವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ ಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪದಿಂದಾಗುವುದರಿಂದ 'ಏಕ'ವಿದೆ ಅದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ 'ಅನೇಕ'ವೂ ಇದೆ.) ೪) ಪ್ರತಿನಿಶ್ಚಿತ (ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ನಿಶ್ಚಿತ)ವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಸತ್ತಾಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರತಿನಿಶ್ಚಿತತನ (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿಶ್ಚಿತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ)ವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತ (ಸತ್ತಾ) ಕ್ಕೆ ಏಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತ್ವವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತ' ವಿದೆ ಅದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಏಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತ'ವೂ ಇದೆ.) ೫) ಪ್ರತಿನಿಶ್ಚಿತ ಒಂದೊಂದು ರೂಪವುಳ್ಳ ಸತ್ತಾಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರತಿನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಒಂದೊಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸವಿಶ್ವರೂಪ (ಸತ್ತಾ) ಕ್ಕೆ ಏಕರೂಪತ್ವವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಸವಿಶ್ವರೂಪ' ವಿದೆ ಅದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಏಕರೂಪ'ವೂ ಇದೆ). ೬) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರ(ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಬೇರೆ ಬೇರೆ) ವಾದ ಸತ್ತಾಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಪ್ರತಿನಿಶ್ಚಿತ ಒಂದೊಂದು ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಅನಂತತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯ (ಸತ್ತಾ) ಕ್ಕೆ ಏಕಪರ್ಯಾಯಮಯತ್ವವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನಂತ ಪರ್ಯಾಯಮಯ'ವಿದೆ ಅದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಏಕಪರ್ಯಾಯಮಯ'ವೂ ಇದೆ.)

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ನಿರವದ್ಯವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಸ್ವರೂಪವು ನಿರ್ದೋಷ ವಿದೆ, ನಿರ್ಬಾಧವಿದೆ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿರೋಧವುಳ್ಳದ್ದಿಲ್ಲ -) ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ (ಸತ್ತಾಸ್ವರೂಪದ) ಕಥನವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷದ ಪ್ರರೂಪಣೆಯತ್ತ ಒಲಿಯುತ್ತ ಎರಡು ನಯಗಳ ಆಧೀನವಿದೆ.

ದವಿಯದಿ ಗಚ್ಛದಿ ತಾಇಂ ತಾಇಂ ಸಬ್ಭಾವಪಜ್ಜಯಾಇಂ ಜಂ ।
ದವಿಯಂ ತಂ ಭಣ್ಣಂತೇ ಅಣಣ್ಣಭೂದಂ ತು ಸತ್ತಾದೋ ॥೯॥

ದ್ರವತಿ ಗಚ್ಛತಿ ತಾಂಸ್ತಾನ್ ಸದ್ಭಾವಪರ್ಯಾಯಾನ್ ಯತ್ ।
ದ್ರವ್ಯಂ ತತ್ ಭಣಂತಿ ಅನನ್ಯಭೂತಂ ತು ಸತ್ತಾತಃ ॥೯॥

ಭಾವಾರ್ಥ :- ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತಾದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಮಹಾಸತ್ತಾಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯದು ಅವಾಂತರಸತ್ತಾಪಕ್ಷವೆಂದು ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿವೆ. ೧) ಮಹಾಸತ್ತಾವು ಅವಾಂತರ ಸತ್ತಾರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ತಾ ಇದೆ ಮತ್ತು ಅವಾಂತರಸತ್ತಾವು ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ತಾ ಇದೆ; ಆದುದರಿಂದ ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಹಾಸತ್ತಾಗೆ 'ಸತ್ತಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾಗೆ 'ಅಸತ್ತಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ೨) ಮಹಾಸತ್ತಾ ಇದು ಉತ್ಪಾದ, ವ್ಯಯ ಮತ್ತು ಧ್ರೌವ್ಯವೆಂದು ಮೂರು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು 'ತ್ರಿಲಕ್ಷಣ'ವಿದೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಸ್ವರೂಪದ ಉತ್ಪಾದವೇ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಿದೆ, ನಷ್ಟವಾಗುವಂಥ ಸ್ವರೂಪದ ವ್ಯಯವೇ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ಮತ್ತು ಧ್ರುವವಿರುವಂಥ ಸ್ವರೂಪದ ಧ್ರೌವ್ಯವೇ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಮೂರು ಸ್ವರೂಪಗಳೊಳಗಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾವು ಒಂದೇ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದರಿಂದ 'ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣ'ವಿದೆ. ೩) ಮಹಾಸತ್ತಾವು ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಸಮೂಹದಲ್ಲಿ 'ಸತ್, ಸತ್, ಸತ್' ಎಂಬ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಿದೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾವು ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ವಸ್ತುಗಳಿವೆ ಅಷ್ಟು ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾಗಳಿವೆ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಥ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತಾಗಳು ಅಥವಾ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾಗಳು 'ಅನೇಕ'ವಿವೆ. ೪) ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಹಾಸತ್ತಾವು 'ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರ'ವಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಸತ್ತಾಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ನಿಶ್ಚಿತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥದ ಅವಾಂತರ ಸತ್ತಾವು ಆಯಾಯ 'ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿರ'ವಿದೆ. ೫) ಮಹಾಸತ್ತಾವು ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಸಮೂಹದ ರೂಪಗಳ (ಸ್ವಭಾವಗಳ) ಸಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು 'ಸವಿಶ್ವರೂಪ' (ಎಲ್ಲ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು) ಇದೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಸತ್ತಾದ (ಕಥಂಚಿತ್) ಒಂದು ರೂಪವಿದ್ದಾಗಲೇ ಆ ವಸ್ತುವಿನ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಒಂದು ರೂಪು (-ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಒಂದು ಸ್ವಭಾವವು) ಇರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ 'ಒಂದು ರೂಪವುಳ್ಳ'ದ್ದೇ ಇದೆ. ೬) ಮಹಾಸತ್ತಾವು ಎಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು 'ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯ'ವಿದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ (ಕಥಂಚಿತ್) ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ಸತ್ತಾಗಳಿದ್ದಾಗಲೇ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರ್ಯಾಯವು ಬೇರೆ-ಬೇರೆಯಿದ್ದು ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಗಳು ಸಿದ್ಧ ವಾಗುವವು, ಇಲ್ಲವಿದ್ದರೆ ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಅನಂತತೆಯೇ ಉಳಿಯಲಾರದು, ಏಕತ್ವವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು; ಅಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರ್ಯಾಯದ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾವು ಆಯಾಯ 'ಏಕಪರ್ಯಾಯಮಯ'ವೇ ಇದೆ.

ಅವುದು ಆಯಾಯಸದ್ಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ದ್ರವಿತಮೇಣ್ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು ।
ದ್ರವ್ಯವೆಂದದಕೆ ಸರ್ವಜ್ಞ ಪೇಳಿಹರು ಸತ್ತಾದಿಂದದನನ್ಯ ತಾನಾಗಿದೆ ॥೯॥

ಅತ್ರ ಸತ್ತಾದ್ರವ್ಯಯೋರರ್ಥಾಂತರತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ।

ದ್ರವತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪೇಣ ಸ್ವರೂಪೇಣ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತಾಂಸ್ತಾನ್ ಕ್ರಮಭುವಃ ಸಹಭುವಶ್ಚ ಸದ್ಭಾವಪರ್ಯಾಯಾನ್ ಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷಾನಿತ್ಯನುಗತಾರ್ಥಯಾ ನಿರುಕ್ತ್ಯಾ ದ್ರವ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ದ್ರವ್ಯಂ ಚ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭಾವಾದಿಭ್ಯಃ ಕಥಂಚಿದ್ಭೇದೇಽಪಿ ವಸ್ತುತಃ ಸತ್ತಾಯಾ ಅಪೃಥಗ್ಭೂತಮೇವೇತಿ ಮಂತವ್ಯಮ್ । ತತೋ ಯತ್ಪೂರ್ವಂ ಸತ್ತ್ವಮಸತ್ತ್ವಂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮತ್ರಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮೇಕತ್ವಮನೇಕತ್ವಂ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತ್ವಮೇಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತ್ವಂ ವಿಶ್ವರೂಪತ್ವಮೇಕರೂಪತ್ವಮನಂತಪರ್ಯಾಯತ್ವಮೇಕಪರ್ಯಾಯತ್ವಂ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಸತ್ತಾಯಾಸ್ತತ್ಸರ್ವಂ ತದನರ್ಥಾಂತರಭೂತಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯೈವ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ । ತತೋ ನ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ತೇಷು ಸತ್ತಾವಿಶೇಷೋಽವಶಿಷ್ಯೇತ ಯಃ ಸತ್ತಾಂ ವಸ್ತುತೋ ದ್ರವ್ಯಾತ್ಪೃಥಕ್ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಯೇದಿತಿ ।

ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ ಸತ್ತಾ, ಮಹಾಸತ್ತಾರೂಪ ಹಾಗೂ ಅವಾಂತರಸತ್ತಾರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ, ೧) ಸತ್ತಾವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಅಸತ್ತಾವೂ ಇದೆ, ೨) ತ್ರಿಲಕ್ಷಣವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣವೂ ಇದೆ, ೩) ಏಕವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕವೂ ಇದೆ, ೪) ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಏಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತವೂ ಇದೆ, ೫) ಸವಿಶ್ವರೂಪವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಏಕರೂಪವೂ ಇದೆ, ೬) ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಏಕಪರ್ಯಾಯಮಯವೂ ಇದೆ.

ಗಾಥೆ - ೯

ಗಾಥಾರ್ಥ :- **[ತಾಇಂ ತಾಇಂ ಸಬ್ಭಾವಪಜ್ಜಯಾಇಂ]** ಆಯಾಯ ಸದ್ಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ **[ಜಂ]** ಯಾವುದು **[ದವಿಯದಿ]** ದ್ರವಿತವಾಗುತ್ತದೆ - **[ಗಚ್ಛದಿ]** ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, **[ತಂ]** ಅದಕ್ಕೆ **[ದವಿಯಂ ಭಣ್ಣಂತೇ]** (ಸರ್ವಜ್ಞರು) ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; **[ಸತ್ತಾದೋ ಅಣ್ಣಭೂದಂ ತು]** ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಸತ್ತಾದಿಂದ ಅನನ್ಯಭೂತ- ಅಭಿನ್ನವಿದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರತೆ (ಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥತೆ, ಅನನ್ಯ ಪದಾರ್ಥತೆ) ಯಾಗುವುದರ ಖಂಡನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

'ಆಯಾಯ ಕ್ರಮಭಾವಿ ಮತ್ತು ಸಹಭಾವಿಯಾದ ಸದ್ಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ದ್ರವಿತ[೧]ವಾಗುತ್ತದೆ - ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ - ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅದು ದ್ರವ್ಯವಿದೆ' - ಹೀಗೆ ಅನುಗತ[೨] ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ನಿರುಕ್ತಿಯಿಂದ ದ್ರವ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಮಾಡಿತು. ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣ[೩] ಭಾವಾದಿಕದ · ಮುಖಾಂತರ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಸತ್ತಾದಿಂದ ಕಥಂಚಿತ್ ಭೇದ

---

೧. ಶ್ರೀ ಜಯಸೇನಾಚಾರ್ಯದೇವರ ಟೀಕೆಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿಯಂತೆಯೇ 'ದ್ರವತಿ ಗಚ್ಛತಿ'ಯ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನಂತೂ 'ದ್ರವಿತವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ' - ಎಂದೇ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ; ಅನಂತರ 'ದ್ರವಿತ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ದ್ರವಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಗಚ್ಛತಿ ಎಂದರೆ ವಿಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ'ಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

೨. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯದ ಯಾವ ನಿರುಕ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಅದು 'ದ್ರು' ಧಾತುವಿನ ಅನುಸರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ (ಬೆರೆಯುತ್ತಿರುವ) ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ.

೩. ಸತ್ತಾ ಇದು ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯವು ಲಕ್ಷ್ಯವಿದೆ.

ದವ್ವಂ ಸಲ್ಲಕ್ಖಣಿಯಂ ಉಪ್ಪಾದವ್ವಯಧುವತ್ತಸಂಜುತ್ತಂ ।
ಗುಣಪಜ್ಜಯಾಸಯಂ ವಾ ಜಂ ತಂ ಭಣ್ಣಂತಿ ಸವ್ವಣ್ಹೂ ॥೧೦॥

ದ್ರವ್ಯಂ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಕಂ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರುವತ್ವಸಂಯುಕ್ತಮ್ ।
ಗುಣಪರ್ಯಾಯಾಶ್ರಯಂ ವಾ ಯತ್ತದ್ಭಣಂತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾಃ ॥೧೦॥

ಅತ್ರ ತ್ರೇಧಾ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಮ್ ।

ಸದ್ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ । ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಯಾಃ ಸತ್ತಾಯಾ ಅವಿಶೇಷಾದ್ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಸ್ವರೂಪಮೇವ ಲಕ್ಷಣಮ್ । ನ ಚಾನೇಕಾಂತಾತ್ಮಕಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಸನ್ಮಾತ್ರಮೇವ ಸ್ವಂ ರೂಪಂ ಯತೋ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣವಿಭಾಗಾಭಾವ ಇತಿ । ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಾಣಿ ವಾ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ । ಏಕಜಾತ್ಯವಿರೋಧಿನಿ ಕ್ರಮಭುವಾಂ ಭಾವಾನಾಂ ಸಂತಾನೇ ಪೂರ್ವಭಾವವಿನಾಶಃ ಸಮುಚ್ಛೇದಃ, ಉತ್ತರಭಾವಪ್ರಾದುರ್ಭಾ-

---

ವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ವಸ್ತುತಃ (ಪರಮಾರ್ಥತಃ) ದ್ರವ್ಯವು ಸತ್ತಾದಿಂದ ಅಪೃಥಕ್ಕವೇ ಇದೆಯೆಂದು ಮನ್ನಿಸುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು (೮ ನೆಯ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ) ಸತ್ತಾಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸತ್‌ತನ, ಅಸತ್‌ತನ, ತ್ರಿಲಕ್ಷಣತನ, ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣತನ, ಏಕತನ, ಅನೇಕತನ, ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತನ, ಏಕಪದಾರ್ಥಸ್ಥಿತತನ, ವಿಶ್ವರೂಪತನ, ಏಕರೂಪತನ, ಅನಂತಪರ್ಯಾಯಮಯತನ ಮತ್ತು ಏಕಪರ್ಯಾಯಮಯತನಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ತಾದಿಂದ ಅನರ್ಥಾಂತರಭೂತ (ಅಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥಭೂತ, ಅನನ್ಯಪದಾರ್ಥಭೂತ)ವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೇ ನೋಡುವುದು (ಎಂದರೆ ಸತ್‌ತನ, ಅಸತ್‌ತನ, ತ್ರಿಲಕ್ಷಣತನ, ಅತ್ರಿಲಕ್ಷಣತನ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲ ಸತ್ತಾದ ವಿಶೇಷಗಳು ದ್ರವ್ಯದ್ದೇ ಇವೆಯೆಂದು ಮನ್ನಿಸುವುದು). ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ (ಆ ಸತ್ತಾದ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾವನ್ನು ವಸ್ತುತಃ (ಪರಮಾರ್ಥತಃ) ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವಂಥ ಯಾವ ಸತ್ತಾ ವಿಶೇಷಗಳು ಬಾಕಿ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಾಥೆ - ೧೦

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಜಂ**] ಯಾವುದು [**ಸಲ್ಲಕ್ಖಣಿಯಂ**] 'ಸತ್' ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ, [**ಉಪ್ಪಾದವ್ವಯಧುವತ್ತಸಂಜುತ್ತ**] ಯಾವುದು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಸಂಯುಕ್ತವಿದೆ [**ವಾ**] ಅಥವಾ [**ಗುಣಪಜ್ಜಯಾಸಯಂ**] ಯಾವುದು ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳ ಆಶ್ರಯವಿದೆ [**ತಂ**] ಅದಕ್ಕೆ [**ಸವ್ವಣ್ಹೂ**] ಸರ್ವಜ್ಞರು [**ದವ್ವಂ**] ದ್ರವ್ಯವೆಂದು [**ಭಣ್ಣಂತಿ**] ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ.

'ಸತ್' ಇದು ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸತ್ತಾದಿಂದ ದ್ರವ್ಯವು ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ 'ಸತ್' ಸ್ವರೂಪವೇ ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ಮತ್ತು ಯಾವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣ ವಿಭಾಗದ ಅಭಾವ

ಯಾವುದು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಸಂಯುಕ್ತ ಮೇಣ್ ಸಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳುದಿಲ್ಲವೆ ।
ಈವುದು ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗಾಸರೆಯದಕೆ ಸರ್ವಜ್ಞದ್ರವ್ಯವೆಂದಿಹರು ॥೧೦॥

ವಚ್ಚ ಸಮುತ್ಪಾದಃ, ಪೂರ್ವೋತ್ತರಭಾವೋಚ್ಛೇದೋತ್ಪಾದಯೋರಪಿ ಸ್ವಜಾತೇರಪರಿತ್ಯಾಗೋ ಧ್ರೌವ್ಯಮ್ । ತಾನಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾದೇಶಾದಭಿನ್ನಾನಿ ವಿಶೇಷಾದೇಶಾದ್ಭಿನ್ನಾನಿ ಯುಗಪದ್ಭಾವೀನಿ ಸ್ವಭಾವ-ಭೂತಾನಿ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ ಭವಂತೀತಿ । ಗುಣಪರ್ಯಾಯಾ ವಾ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ । ಅನೇಕಾಂತಾ-ತ್ಮಕಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋಽನ್ವಯಿನೋ ವಿಶೇಷಾ ಗುಣಾ ವ್ಯತಿರೇಕಿಣಃ ಪರ್ಯಾಯಾಸ್ತೇ ದ್ರವ್ಯೇ ಯೌಗ-ಪದ್ಯೇನ ಕ್ರಮೇಣ ಚ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಃ ಕಥಂಚಿದ್ಭಿನ್ನಾಃ ಕಥಂಚಿದ್ಭಿನ್ನಾಃ ಸ್ವಭಾವಭೂತಾಃ ದ್ರವ್ಯ-ಲಕ್ಷಣತಾಮಾಪದ್ಯಂತೇ । ತ್ರಯಾಣಾಮಪ್ಯಮೀಷಾಂ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಾನಾಮೇಕಸ್ಮಿನ್ನಭಿಹಿತೇಽನ್ಯದು-ಭಯಮರ್ಥಾದೇವಾಪದ್ಯತೇ । ಸಚ್ಚೇದುತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವಚ್ಚ ಗುಣಪರ್ಯಾಯವಚ್ಚ । ಉತ್ಪಾದ-ವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವಚ್ಚೇತ್ಸಚ್ಚ ಗುಣಪರ್ಯಾಯವಚ್ಚ । ಗುಣಪರ್ಯಾಯವಚ್ಚೇತ್ಸಚ್ಚೋತ್ಪಾದವ್ಯಯ-ಧ್ರೌವ್ಯವಚ್ಚೇತಿ । ಸದ್ಧಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವಭಾವತ್ವಾದ್ ಧ್ರುವತ್ವಮುತ್ಪಾದವ್ಯಯಾತ್ಮಕತಾಂ ಚ ಪ್ರಥಯತಿ, ಧ್ರುವತ್ವಾತ್ಮಕೈರ್ಗುಣೈರುತ್ಪಾದವ್ಯಯಾತ್ಮಕೈಃ ಪರ್ಯಾಯೈಶ್ಚ ಸಹೈಕತ್ವಂ ಚಾಖ್ಯಾತಿ । ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯ-ಧ್ರೌವ್ಯಾಣಿ ತು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ ಸದಾವೇದಯಂತಿ, ಗುಣಪರ್ಯಾಯಾಂಶ್ಚಾತ್ಮ-ಲಾಭನಿಬಂಧನಭೂತಾನ್ ಪ್ರಥಯಂತಿ । ಗುಣಪರ್ಯಾಯಾಸ್ತ್ವನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿತ್ವಾದ್ ಧ್ರೌವ್ಯೋ-ತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಾನ್ ಸೂಚಯಂತಿ, ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವಭಾವಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ ಸಚ್ಚೋಪಲಕ್ಷಯಂತೀತಿ ।

ವಾಗುವುದು ಅಂಥ ಅನೇಕಾಂತಾತ್ಮಕವಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಸತ್ ಮಾತ್ರವೇ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ. (ದ್ರವ್ಯವು ಸತ್ತಾದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಸತ್ತಾರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವಿದೆ ಅದೇ ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಒಂದು ವೇಳೆ ಸತ್ತಾ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯ ಇವು ಅಭಿನ್ನವಿದ್ದು ಸತ್ತಾ ಇದು ದ್ರವ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಇದ್ದರೆ 'ಸತ್ತಾ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯವು ಲಕ್ಷ್ಯವಿದೆ' ಯೆಂಬ ವಿಭಾಗವು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಘಟಿತವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಅನೇಕಾಂತಾತ್ಮಕವಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಅನಂತ ಸ್ವರೂಪಗಳಿವೆ, ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸತ್ತಾವೂ ಕೂಡ ಅದರ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪವಿದೆ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅನಂತಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವು ಲಕ್ಷ್ಯವಿದೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಸತ್ತಾಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ವರೂಪವು ಲಕ್ಷಣವಿದೆ- ಇಂಥ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣವಿಭಾಗವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಬಾಧಿತರೂಪದಿಂದ ಸತ್ ಇದು ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ.)

ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವು ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ. ಒಂದು [೧] ಜಾತಿಯ ಅವಿರೋಧವಾದಂಥ ಯಾವ ಕ್ರಮಭಾವಿಯಾದ ಭಾವಗಳ ಪ್ರವಾಹವಿದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಭಾವದ ವಿನಾಶವು ಅದು ವ್ಯಯವಿದೆ, ಉತ್ತರಭಾವದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವು (-ಅನಂತರ ಭಾವದ ಎಂದರೆ ವರ್ತಮಾನ ಭಾವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು) ಅದು ಉತ್ಪಾದವಿದೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ-ಉತ್ತರ ಭಾವಗಳ ವ್ಯಯ-ಉತ್ಪಾದಗಳಾದರೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಜಾತಿಯ ತ್ಯಾಗವಾಗದಿರುವುದು ಅದು ಧ್ರೌವ್ಯವಿದೆ. ಆ ಉತ್ಪಾದ-ವ್ಯಯ-ಧ್ರೌವ್ಯಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಆದೇಶದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಿವೆ (ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಥನದಿಂದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ), ವಿಶೇಷ ಆದೇಶದಿಂದ (ದ್ರವ್ಯದಿಂದ) ಭಿನ್ನವಿವೆ, ಅವು ಯುಗಪತ್ ವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾಗಿವೆ ಅವು ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳು ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ. ಅನೇಕಾಂತಾತ್ಮಕವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಅನ್ವಯ [೨] ವಿಶೇಷಗಳು ಅವು ಗುಣಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ವಿಶೇಷಗಳು ಅವು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಆ ಗುಣ

---

೧. ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಭಾವೀ ಭಾವಗಳ ಪ್ರವಾಹವು ಒಂದು ಜಾತಿಯನ್ನು ಖಂಡನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ನಾಶಮಾಡು ವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಜಾತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಏಕತ್ವವನ್ನೇ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತದೆ.

೨. ಅನ್ವಯ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕದ ಅರ್ಥದ ಕುರಿತು ಪುಟ ೧೩ ರ ಮೇಲಿನ ಟಿಪ್ಪಣಿ ನೋಡುವುದು.

ಉಪ್ಪತ್ತೀ ವ ವಿಣಾಸೋ ದವ್ವಸ್ಸ ಯ ಣತ್ಥಿ ಅತ್ಥಿ ಸಬ್ಭಾವೋ ।
ವಿಗಮುಪ್ಪಾದಧುವತ್ತಂ ಕರೇಂತಿ ತಸ್ಸೇವ ಪಜ್ಜಾಯಾ ॥೧೧॥

ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ವಾ ವಿನಾಶೋ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಚ ನಾಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಸದ್ಭಾವಃ ।
ವಿಗಮೋತ್ಪಾದಧ್ರುವತ್ವಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತಸ್ಯೈವ ಪರ್ಯಾಯಾಃ ॥೧೧॥

ಪರ್ಯಾಯಗಳು (ಗುಣ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳು) - ಅವು ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುಗಪತ್ ಹಾಗೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ, (ದ್ರವ್ಯದಿಂದ) ಕಥಂಚಿತ್ ಭಿನ್ನ ಮತ್ತು ಕಥಂಚಿತ್ ಅಭಿನ್ನವಿವೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವ ಭೂತ-ವಿವೆ ಅವು - ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ.

ದ್ರವ್ಯದ ಇವು ಮೂರೂ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗಿಂದ (-ಸತ್, ಉತ್ಪಾದ-ವ್ಯಯ ಧ್ರೌವ್ಯ ಹಾಗೂ ಗುಣ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಇವು ಮೂರೂ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗಿಂದ) ಒಂದರ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಎರಡು (ಕಥನ ಮಾಡದೆ) ಅರ್ಥದಿಂದಲೇ ಬಂದು ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ದ್ರವ್ಯವು ಸತ್ ಇದ್ದರೆ ಅದು ೧) ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ೨) ಗುಣಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದು ; ಒಂದು ವೇಳೆ ಉತ್ಪಾದ ವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಅದು ೧) ಸತ್ ಮತ್ತು ೨) ಗುಣಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಅದು ೧) ಸತ್ ಮತ್ತು ೨) ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದು. ಅದು ಈ ಪ್ರಕಾರ-ಸತ್ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ೧) ಧ್ರೌವ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಾತ್ಮಕತೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ೨) ಧ್ರೌವ್ಯಾತ್ಮಕಗುಣಗಳೊಡನೆ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಾತ್ಮಕ ಪರ್ಯಾಯಗಳೊಡನೆ ಏಕತ್ವವನ್ನು ದರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ - ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಗಳು ೧) ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ[1] ಸತ್‌ನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ೨) ತನ್ನ[2] ಸ್ವರೂಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಗಳಾದ ಗುಣಪರ್ಯಾಯ

ದ್ರವ್ಯಕೆ ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲವೆ ನಾಶತಾನಿಲ್ಲ ಅದಕೆ ಸದ್ಭಾವವಿರುವುದು ।
ದ್ರವ್ಯದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಗಳನು ಮಾಡುವವು ।

---

೧. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವಾಸ್ತವಿಕ ; ಯಥಾರ್ಥ ; ನಿಜವಾದ - (ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪವಿರುತ್ತದೆ. ಉತ್ಪಾದ ವ್ಯಯಗಳು ಅನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಧ್ರೌವ್ಯವು ನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪಾದ ವ್ಯಯ ಧ್ರೌವ್ಯಗಳು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್‌ನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ 'ದ್ರವ್ಯವು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ'ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ 'ಅದು ಸತ್ ಇದೆ' - ಎಂಬುದೂ ಹೇಳದೆಯೇ ಬಂದು ಬಿಡುತ್ತದೆ.)

೨. ತನ್ನ = ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯದ. (ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣವಿದ್ದಾಗಲೇ ಧ್ರೌವ್ಯವಿರುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರ್ಯಾಯಗಳಿದ್ದಾಗಲೇ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಗಳಿರುತ್ತವೆ ; ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. 'ಹೀಗೆ ದ್ರವ್ಯವು ಉತ್ಪಾದ-ವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ'ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅದು ಗುಣಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.)

ಅತ್ರೋಭಯನಯಾಭ್ಯಾಂ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರವಿಭಕ್ತಮ್ ।

ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಸಹಕ್ರಮಪ್ರವೃತ್ತಗುಣಪರ್ಯಾಯಸದ್ಭಾವರೂಪಸ್ಯ ತ್ರಿಕಾಲಾವಸ್ಥಾಯಿನೋಽನಾದಿನಿಧನಸ್ಯ ನ ಸಮುಚ್ಛೇದಸಮುದಯೌ ಯುಕ್ತೌ । ಅಥ ತಸ್ಯೈವ ಪರ್ಯಾಯಾಣಾಂ ಸಹಪ್ರವೃತ್ತಿಭಾಜಾಂ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ ಧ್ರೌವ್ಯಸಂಭವೇಽಪ್ಯಪರೇಷಾಂ ಕ್ರಮಪ್ರವೃತ್ತಿಭಾಜಾಂ ವಿನಾಶಸಂಭವ-ಸಂಭಾವನಮುಪಪನ್ನಮ್ । ತತೋ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಾರ್ಪಣಾಯಾಮನುತ್ಪಾದಮನುಚ್ಛೇದಂ ಸತ್ಸ್ವಭಾವಮೇವ ದ್ರವ್ಯಂ, ತದೇವ ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಾರ್ಪಣಾಯಾಂ ಸೋತ್ಪಾದಂ ಸೋಚ್ಛೇದಂ ಚಾವಬೋದ್ಧವ್ಯಮ್ । ಸರ್ವಮಿದಮನವದ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯಾಣಾಮಭೇದಾತ್ ।

ಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳು[೧] ಅನ್ವಯ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕವುಳ್ಳವುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ೧) ಧ್ರೌವ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ೨) ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್‌ನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಗಾಥೆ - ೧೧

ಗಾಥಾರ್ಥ :- **[ದವ್ವಸ್ಸ ಯ]**ದ್ರವ್ಯದ **[ಉಪ್ಪತ್ತೀ]** ಉತ್ಪಾದ **[ವ]** ಅಥವಾ **[ವಿಣಾಸೋ]** ವಿನಾಶವು **[ಣತ್ಥಿ]** ಇಲ್ಲ, **[ಸಬ್ಭಾವೋ ಅತ್ಥಿ]** ಸದ್ಭಾವವಿದೆ. **[ತಸ್ಸೇವ ಪಜ್ಜಾಯಾ]** ಅದರ ಪರ್ಯಾಯಗಳು **[ವಿಗಮುಪ್ಪಾದಧುವತ್ತಂ]** ವಿನಾಶ, ಉತ್ಪಾದ ಮತ್ತು ಧ್ರುವತೆಯನ್ನು **[ಕರೇಂತಿ]** ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟೀಕೆ : ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ನಯಗಳ ಮುಖಾಂತರ ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣದ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದೆ. (ಎಂದರೆ ಎರಡೂ ನಯಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣದ ಎರಡು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.)

ಸಹವರ್ತಿ ಗುಣಗಳ ಮತ್ತು ಕ್ರಮವರ್ತಿ ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಸದ್ಭಾವರೂಪ, ತ್ರಿಕಾಲ-ಅವಸ್ಥಾಯಿ (ತ್ರಿಕಾಲ ಸ್ಥಿರವಿರುವಂಥ), ಅನಾದಿ-ಅನಂತ ದ್ರವ್ಯದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದ ಉಚಿತವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದರದೇ ಪರ್ಯಾಯಗಳ - ಸಹವರ್ತಿ ಕೆಲವವು (ಪರ್ಯಾಯ)ಗಳ ಧ್ರೌವ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಇತರ ಕ್ರಮವರ್ತಿ (ಪರ್ಯಾಯ)ಗಳ - ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವು ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಿಕದ ಆದೇಶದಿಂದ (-ಕಥನದಿಂದ) ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲದ, ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಸತ್ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಅದೇ (ದ್ರವ್ಯವು) ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕದ ಆದೇಶದಿಂದ ಉತ್ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಹಾಗೂ ವಿನಾಶವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು.

ಇದೆಲ್ಲವೂ ನಿರವದ್ಯ (-ನಿರ್ದೋಷ, ನಿರ್ಬಾಧ, ಅವಿರುದ್ಧ) ಇದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳದ್ದು ಅಭೇದವಿದೆ - ಅಭಿನ್ನತೆಯಿದೆ.

---

೧. ಮೊದಲಂತೂ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳು ಅನ್ವಯ ಮುಖಾಂತರ ಧ್ರೌವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ಮುಖಾಂತರ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ; ಹೀಗೆ ಅವು ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳು, ಅನ್ವಯ ಮುಖಾಂತರ ನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ಮುಖಾಂತರ ಅನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ, ಹೀಗೆ ಅವು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಸತ್‌ನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಪಜ್ಜಯವಿಜುದಂ ದವ್ವಂ ದವ್ವವಿಜುತ್ತಾ ಯ ಪಜ್ಜಯಾ ಣತ್ಥಿ ।
ದೋಣ್ಹಂ ಅಣಣ್ಣಭೂದಂ ಭಾವಂ ಸಮಣಾ ಪರೂವೇಂತಿ ॥೧೨॥

ಪರ್ಯಾಯವಿಯುತಂ ದ್ರವ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯವಿಯುಕ್ತಾಶ್ಚ ಪರ್ಯಾಯಾ ನ ಸಂತಿ ।
ದ್ವಯೋರನನ್ಯಭೂತಂ ಭಾವಂ ಶ್ರಮಣಾಃ ಪ್ರರೂಪಯಂತಿ ॥೧೨॥

ಅತ್ರ ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯಾಣಾಮಭೇದೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ ।

ದುಗ್ಧದಧಿನವನೀತಘೃತಾದಿವಿಯುತಗೋರಸವತ್ಪರ್ಯಾಯವಿಯುತಂ ದ್ರವ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ । ಗೋರಸವಿಯುಕ್ತದುಗ್ಧದಧಿನವನೀತಘೃತಾದಿವದ್ದ್ರವ್ಯವಿಯುಕ್ತಾಃ ಪರ್ಯಾಯಾ ನ ಸಂತಿ । ತತೋ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಪರ್ಯಾಯಾಣಾಂ ಚಾದೇಶವಶಾತ್ಕಥಂಚಿದ್ಭೇದೇಽಪ್ಯೇಕಾಸ್ತಿತ್ವನಿಯತತ್ವಾದನ್ಯೋನ್ಯಾಜಹದ್ವೃತ್ತೀನಾಂ ವಸ್ತುತ್ವೇನಾಭೇದ ಇತಿ ।

ಗಾಥೆ - ೧೨

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಪಜ್ಜಯವಿಜುದಂ] ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಲ್ಲದ [ದವ್ವಂ] ದ್ರವ್ಯವು [ಯ] ಮತ್ತು [ದವ್ವವಿಜುತ್ತಾ] ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದ [ಪಜ್ಜಯಾ] ಪರ್ಯಾಯಗಳು [ಣತ್ಥಿ] ಇರುವುದಿಲ್ಲ; [ದೋಣ್ಹಂ] ಎರಡವುಗಳ [ಅಣಣ್ಣಭೂದಂ ಭಾವಂ] ಅನನ್ಯಭಾವವನ್ನು (ಅನನ್ಯತನವನ್ನು) [ಸಮಣಾ] ಶ್ರಮಣರು [ಪರೂವೇಂತಿ] ಪ್ರರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಅಭೇದವನ್ನು ದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಗೋರಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಗೋರಸದಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಪರ್ಯಾಯಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಒಂದು ವೇಳೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಆದೇಶವಶದಿಂದ (ಕಥನ ವಶದಿಂದ) ಕಥಂಚಿತ್ ಭೇದವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವು ಒಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಯತ (ದೃಢರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಿರ)ವಿರುವ ಕಾರಣ ಅನ್ಯೋನ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುರೂಪದಿಂದ ಅವುಗಳದು ಅಭೇದವಿದೆ.

ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ತಾನಿಲ್ಲ ।
ಪರ್ಯಾಯದ್ರವ್ಯಗಳೆರಡರಲಿ ಅನನ್ಯತೆಯ ಶ್ರಮಣ ಪೇಳಿಹರು ॥೧೨॥

---

೧. ಅನ್ಯೋನ್ಯವೃತ್ತಿ = ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದು; ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಸ್ಥಿರವಿರುವುದು ; ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದರ ಕಾರಣ ಜೀವಿತವಿರುವುದು.

ದವ್ವೇಣ ವಿಣಾ ಣ ಗುಣಾ ಗುಣೇಹಿಂ ದವ್ವಂ ವಿಣಾ ಣ ಸಂಭವದಿ।
ಅವ್ವದಿರಿತ್ತೋ ಭಾವೋ ದವ್ವಗುಣಾಣಂ ಹವದಿ ತಮ್ಹಾ ॥೧೩॥

ದ್ರವ್ಯೇಣ ವಿನಾ ನ ಗುಣಾ ಗುಣೈರ್ದ್ರವ್ಯಂ ವಿನಾ ನ ಸಂಭವತಿ।
ಅವ್ಯತಿರಿಕ್ತೋ ಭಾವೋ ದ್ರವ್ಯಗುಣಾನಾಂ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾತ್ ॥೧೩॥

ಅತ್ರ, ದ್ರವ್ಯಗುಣಾನಾಮಭೇದೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ।

ಪುದ್ಗಲಪೃಥಗ್ಭೂತಸ್ಪರ್ಶರಸಗಂಧವರ್ಣವದ್ದ್ರವ್ಯೇಣ ವಿನಾ ನ ಗುಣಾಃ ಸಂಭವಂತಿ। ಸ್ಪರ್ಶ-ರಸಗಂಧವರ್ಣಪೃಥಗ್ಭೂತಪುದ್ಗಲವದ್‌ಗುಣೈರ್ವಿನಾ ದ್ರವ್ಯಂ ನ ಸಂಭವತಿ। ತತೋ ದ್ರವ್ಯಗುಣಾ-ನಾಮಪ್ಯಾದೇಶವಶಾತ್ ಕಥಂಚಿದ್ಭೇದೇಽಪ್ಯೇಕಾಸ್ತಿತ್ವನಿಯತತ್ವಾದನ್ಯೋನ್ಯಾಜಹದ್ವೃತ್ತೀನಾಂ ವಸ್ತುತ್ವೇನಾಭೇದ ಇತಿ।

ಗಾಥೆ - ೧೩

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ದವ್ವೇಣ ವಿಣಾ] ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದೆ [ಗುಣಾ ಣ] ಗುಣಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ, [ಗುಣೇಹಿಂ ವಿಣಾ] ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದೆ [ದವ್ವಂ ಣ ಸಂಭವದಿ] ದ್ರವ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ ; [ತಮ್ಹಾ] ಆದುದರಿಂದ [ದವ್ವ-ಗುಣಾಣಂ] ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ [ಅವ್ವದಿರಿತ್ತೋ ಭಾವೋ] ಅವ್ಯತಿರಿಕ್ತಭಾವ (ಅಭಿನ್ನತೆ) [ಹವದಿ] ಇದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ಅಭೇದವನ್ನು ದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಪುದ್ಗಲದಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶ-ರಸ-ಗಂಧ-ವರ್ಣಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಗುಣಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಪರ್ಶ-ರಸ-ಗಂಧ-ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪುದ್ಗಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ದ್ರವ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಒಂದು ವೇಳೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ಆದೇಶವಶದಿಂದ ಕಥಂಚಿತ್ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅವು ಒಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಯತವಿರುವ ಕಾರಣ ಅನ್ಯೋನ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುರೂಪದಿಂದ ಅವುಗಳದೂ ಅಭೇದವಿದೆ. (ಎಂದರೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳಂತೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳದೂ ವಸ್ತುರೂಪದಿಂದ ಅಭೇದವಿದೆ.)

ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ದ್ರವ್ಯ ತಾ ಸಂಭವಿಸದು।
ದ್ರವ್ಯ-ಗುಣಗಳೆರಡರಲಿ ಅವ್ಯತಿರಿಕ್ತಭಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿಹುದು ॥೧೩॥

ಸಿಯ ಅತ್ಥಿ ಣತ್ಥಿ ಉಹಯಂ ಅವ್ವತ್ತವ್ವಂ ಪುಣೋ ಯ ತತ್ತಿದಯಂ ।
ದವ್ವಂ ಖು ಸತ್ತಭಂಗಂ ಆದೇಸವಸೇಣ ಸಂಭವದಿ ॥೧೪॥

ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ ನಾಸ್ತ್ಯುಭಯಮವಕ್ತವ್ಯಂ ಪುನಶ್ಚ ತತ್ತ್ರಿತಯಮ್ ।
ದ್ರವ್ಯಂ ಖಲು ಸಪ್ತಭಂಗಮಾದೇಶವಶೇನ ಸಂಭವತಿ ॥೧೪॥

ಅತ್ರ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯಾದೇಶವಶೇನೋಕ್ತಾ ಸಪ್ತಭಂಗೀ ।

ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ಯಾನ್ನಾಸ್ತಿ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ ಚ ನಾಸ್ತಿ ಚ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ಯಾದವಕ್ತವ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ ಚಾವಕ್ತವ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ಯಾನ್ನಾಸ್ತಿ ಚಾವಕ್ತವ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ ಚ ನಾಸ್ತಿ ಚಾವಕ್ತವ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ । ಅತ್ರ ಸರ್ವಥಾತ್ವನಿಷೇಧಕೋಽನೇಕಾಂತದ್ಯೋತಕಃ ಕಥಂಚಿದರ್ಥೇ ಸ್ಯಾಚ್ಛಬ್ದೋ ನಿಪಾತಃ । ತತ್ರ ಸ್ವದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈರಾದಿಷ್ಟಮಸ್ತಿ ದ್ರವ್ಯಂ, ಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲಭಾವೈರಾದಿಷ್ಟಂ ನಾಸ್ತಿ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ವದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಃ ಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಶ್ಚ

ಗಾಥೆ - ೧೪

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ದವ್ವಂ**] ದ್ರವ್ಯವು [**ಆದೇಸವಸೇಣ**] ಆದೇಶವಶದಿಂದ (ಕಥನದ ವಶದಿಂದ) [**ಖು**] ನಿಜವಾಗಿ [**ಸಿಯ ಅತ್ಥಿ**] ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ, [**ಣತ್ಥಿ**] ಸ್ಯಾತ್ ನಾಸ್ತಿ, [**ಉಹಯಂ**] ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ-ನಾಸ್ತಿ, [**ಅವ್ವತ್ತವ್ವಂ**] ಸ್ಯಾತ್ ಅವಕ್ತವ್ಯ [**ಪುಣೋ ಯ**] ಮತ್ತೆ ಪುನಃ [**ತತ್ತಿದಯಂ**] ಅವಕ್ತವ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ಭಂಗವುಳ್ಳ (-ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ-ಅವಕ್ತವ್ಯ, ಸ್ಯಾತ್ ನಾಸ್ತಿ-ಅವಕ್ತವ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ-ನಾಸ್ತಿ-ಅವಕ್ತವ್ಯ) - [**ಸತ್ತಭಂಗಂ**] ಹೀಗೆ ಏಳು ಭಂಗವುಳ್ಳದ್ದು [**ಸಂಭವದಿ**] ಇದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯದ ಆದೇಶವಶದಿಂದ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

೧) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ' ಇದೆ. ೨) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ನಾಸ್ತಿ' ಇದೆ; ೩) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ನಾಸ್ತಿ' ಇದೆ; ೪) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ; ೫) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ; ೬) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ನಾಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ; ೭) ದ್ರವ್ಯವು 'ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ್ತಿ, ನಾಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ.

ಇಲ್ಲಿ (ಸಪ್ತಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ) ಸರ್ವಥಾತನದ ನಿಷೇಧಕವೂ, ಅನೇಕಾಂತದ ದ್ಯೋತಕವೂ ಆದ 'ಸ್ಯಾತ್'[೧] ಶಬ್ದವು 'ಕಥಂಚಿತ್' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ- ೧) ದ್ರವ್ಯವು

ಸ್ಯಾದಸ್ತಿ, ನಾಸ್ತಿ, ಉಭಯಮತ್ತದರಂತೆ ಅವಕ್ತವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಭಂಗಗಳು ।
ಆದೇಶವಶದಿಂದಿವು ಏಳುಭಂಗಗಳಿಂದಯುಕ್ತವಿವೆ ಎಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯಗಳು ॥೧೪॥

---

೧. ಸ್ಯಾತ್ = ಕಥಂಚಿತ್ ; ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ('ಸ್ಯಾತ್' ಶಬ್ದವು) ಸರ್ವಥಾತನದ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿತಪಡಿಸುತ್ತದೆ - ದರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಮೇಣಾದಿಷ್ಟಮಸ್ತಿ ಚ ನಾಸ್ತಿ ಚ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ವದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಃ ಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಶ್ಚ ಯುಗಪದಾದಿಷ್ಟಮವಕ್ತವ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ವದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈರ್ಯುಗಪತ್ಸ್ವಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಶ್ಚಾದಿಷ್ಟಮಸ್ತಿ ಚಾವಕ್ತವ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಂ, ಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈರ್ಯುಗಪತ್ಸ್ವಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಶ್ಚಾದಿಷ್ಟಂ ನಾಸ್ತಿ ಚಾವಕ್ತವ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಂ, ಸ್ವದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಃ ಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಶ್ಚ ಯುಗಪತ್ಸ್ವಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವೈಶ್ಚಾದಿಷ್ಟಮಸ್ತಿ ಚ ನಾಸ್ತಿ ಚಾವಕ್ತವ್ಯಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ। ನ ಚೈತದನುಪಪನ್ನಮ್ ; ಸರ್ವಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಸ್ವರೂಪಾದಿನಾ ಅಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್, ಪರರೂಪಾದಿನಾ ಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್, ಉಭಾಭ್ಯಾಮಶೂನ್ಯಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್, ಸಹಾವಾಚತ್ವಾತ್, ಭಂಗಸಂಯೋಗಾರ್ಪಣಾಯಾಮಶೂನ್ಯಾವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್, ಶೂನ್ಯಾವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್, ಅಶೂನ್ಯಶೂನ್ಯಾವಾಚ್ಯತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ।

ಸ್ವದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ಅಸ್ತಿ' ಇದೆ ; ೨) ದ್ರವ್ಯವು ಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ನಾಸ್ತಿ' ಇದೆ; ೩) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಥನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ನಾಸ್ತಿ' ಇದೆ ; ೪) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಯುಗಪದ್ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ಅವಕ್ತವ್ಯ'[1] ಇದೆ ; ೫) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಪರ-ದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ ; ೬) ದ್ರವ್ಯವು ಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ ಭಾವಗಳಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ನಾಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ ; ೭) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಪರದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ 'ಅಸ್ತಿ, ನಾಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ. ಇದು (ಮೇಲಿನ ಮಾತು) ಅಯೋಗ್ಯವಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳು ೧) ಸ್ವರೂಪಾದಿಯಿಂದ 'ಅಶೂನ್ಯ'[2] ಇವೆ, ೨) ಪರರೂಪಾದಿಯಿಂದ 'ಶೂನ್ಯ'[3] ಇವೆ, ೩) ಎರಡವುಗಳಿಂದ (ಸ್ವರೂಪಾದಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಪರರೂಪಾದಿಯಿಂದ) 'ಅಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯ' ಇವೆ, ೪) ಎರಡವುಗಳಿಂದ (ಸ್ವರೂಪಾದಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಪರರೂಪಾದಿಯಿಂದ) ಯುಗಪದ್ 'ಅವಾಚ್ಯ' ಇವೆ, ಭಂಗಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ೫) 'ಅಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯ' ಇವೆ, ೬) 'ಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯ' ಇವೆ, ೭) 'ಅಶೂನ್ಯ, ಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯ' ಇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :- ೧) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯದ[4] ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಇದೆ' ೨) ದ್ರವ್ಯವು ಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಇಲ್ಲ'. ೩) ದ್ರವ್ಯವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯದ ಮತ್ತು ಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ

---

೧. ಅವಕ್ತವ್ಯ - ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ; ಅವಾಚ್ಯ - (ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯ ಮತ್ತು ಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ದ್ರವ್ಯವು ಕಥನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಅವಕ್ತವ್ಯ' ಇದೆ)

೨. ಅಶೂನ್ಯ = ಯಾವುದು ಶೂನ್ಯವಿಲ್ಲ ಅಂಥದು ; ಅಸ್ತಿತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ; ಸತ್.

೩. ಶೂನ್ಯ = ಯಾವುದರ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ ಅಂಥದು ; ಅಸತ್.

೪. ಸ್ವದ್ರವ್ಯ, ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ, ಸ್ವಕಾಲ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ, ಸ್ವದ್ರವ್ಯ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಗುಣ-ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಸ್ವಯಂ ವಸ್ತು ; ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂದರೆ ವಸ್ತುವಿನ ನಿಜವಿಸ್ತಾರ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರದೇಶ ಸಮೂಹ; ಸ್ವಕಾಲ ಎಂದರೆ ವಸ್ತುವಿನ ತನ್ನ ವರ್ತಮಾನಪರ್ಯಾಯ; ಸ್ವಭಾವ ಎಂದರೆ ನಿಜಗುಣಶಕ್ತಿ.

ಭಾವಸ್ಸ ಣತ್ಥಿ ಣಾಸೋ ಣತ್ಥಿ ಅಭಾವಸ್ಸ ಚೇವ ಉಪ್ಪಾದೋ ।
ಗುಣಪಜ್ಜಏಸು ಭಾವಾ ಉಪ್ಪಾದವಏ ಪಕುವ್ವಂತಿ ॥೧೫॥

ಭಾವಸ್ಯ ನಾಸ್ತಿ ನಾಶೋ ನಾಸ್ತಿ ಅಭಾವಸ್ಯ ಚೈವ ಉತ್ಪಾದಃ ।
ಗುಣಪರ್ಯಾಯೇಷು ಭಾವಾ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಾನ್ ಪ್ರಕುರ್ವಂತಿ ॥೧೫॥

ಅತ್ರಾಸತ್ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವತ್ವಮುತ್ಪಾದಸ್ಯ ಸದುಚ್ಛೇದತ್ವಂ ವಿಗಮಸ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧಮ್ ।

ಭಾವಸ್ಯ ಸತೋ ಹಿ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ನ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇನ ವಿನಾಶಃ, ಅಭಾವಸ್ಯಾಸತೋಽನ್ಯದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ನ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇನೋತ್ಪಾದಃ, ಕಿಂತು ಭಾವಾಃ ಸಂತಿ ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಸದುಚ್ಛೇದಮಸದುತ್ಪಾದಂ ಚಾಂತರೇಣೈವ ಗುಣಪರ್ಯಾಯೇಷು ವಿನಾಶಮುತ್ಪಾದಂ ಚಾರಭಂತೇ । ಯಥಾ ಹಿ ಘೃತೋತ್ಪತ್ತೌ ಗೋರಸಸ್ಯ ಸತೋ ನ ವಿನಾಶಃ, ನ ಚಾಪಿ ಗೋರಸವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರಸ್ಯಾಸತಃ ಉತ್ಪಾದಃ ಕಿಂತು ಗೋರಸಸ್ಯೈವ ಸದುಚ್ಛೇದಮಸದುತ್ಪಾದಂ ಚಾನುಪಲಭಮಾನಸ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶರಸಗಂಧವರ್ಣಾದಿಷು ಪರಿಣಾಮಿಷು ಗುಣೇಷು ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಯಾ ವಿನಶ್ಯತ್ಸೂತ್ತರಾವಸ್ಥಯಾ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತ್ಸು ನಶ್ಯತಿ ಚ ನವನೀತಪರ್ಯಾಯೋ ಘೃತಪರ್ಯಾಯ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ, ತಥಾ ಸರ್ವಭಾವಾನಾಮಪೀತಿ ।

'ಇದೆ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲ.' ೪) ದ್ರವ್ಯವು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯದ ಮತ್ತು ಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಅವಕ್ತವ್ಯ ಇದೆ.' ೫) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯದ ಮತ್ತು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಇದೆ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ ಇದೆ.' ೬) ದ್ರವ್ಯವು ಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಮತ್ತು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ ಇದೆ.' ೭) ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವಚತುಷ್ಟಯದ, ಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಮತ್ತು ಯುಗಪದ್ ಸ್ವಪರಚತುಷ್ಟಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಇದೆ, ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅವಕ್ತವ್ಯ ಇದೆ' - ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಗಾಥೆ - ೧೫

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಭಾವಸ್ಸ**] ಭಾವದ (ಸತ್‌ದ) [**ಣಾಸೋ**] ನಾಶವು [**ಣತ್ಥಿ**] ಆಗುವುದಿಲ್ಲ [**ಚೇವ**] ಅದರಂತೆ [**ಅಭಾವಸ್ಸ**] ಅಭಾವದ (ಅಸತ್‌ದ) [**ಉಪ್ಪಾದೋ**] ಉತ್ಪಾದವು [**ಣತ್ಥಿ**] ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; [**ಭಾವಾ**] ಭಾವಗಳು (ಸತ್‌ದ್ರವ್ಯಗಳು) [**ಗುಣಪಜ್ಜಏಸು**] ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳನ್ನು [**ಉಪ್ಪಾದವಏ**] ಉತ್ಪಾದ ವ್ಯಯಗಳನ್ನು [**ಪಕುವ್ವಂತಿ**] ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಸತ್‌ದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವದ ಮತ್ತು ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶದ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದೆ. (ಎಂದರೆ ಉತ್ಪಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲೂ ಅಸತ್ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವ್ಯಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲೂ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ - ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.)

ಭಾವದ ನಾಶವಿಲ್ಲ ಮತ್ತದರಂತೆ ಅಭಾವದ ಉತ್ಪಾದಕೂಡ ತಾನಿಲ್ಲ ।
ಭಾವಗಳು ಗುಣ-ಪರ್ಯಾಯಗಳಲಿ ಮಾಡುವವು ಉತ್ಪಾದ - ನಾಶಗಳ ॥೧೫॥

ಭಾವಾ ಜೀವಾದೀಯಾ ಜೀವಗುಣಾ ಚೇದಣಾ ಯ ಉವಓಗೋ ।
ಸುರಣರಣಾರಯತಿರಿಯಾ ಜೀವಸ್ಸ ಯ ಪಜ್ಜಯಾ ಬಹುಗಾ ॥೧೬॥

ಭಾವಾ ಜೀವಾದ್ಯಾ ಜೀವಗುಣಶ್ಚೇತನಾ ಚೋಪಯೋಗಃ ।
ಸುರನರನಾರಕತಿರ್ಯಂಚೋ ಜೀವಸ್ಯ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾಃ ಬಹವಃ ॥೧೬॥

ದ್ರವ್ಯರೂಪದಿಂದ ಭಾವದ - ಸತ್‌ದ್ರವ್ಯದ - ವಿನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ದ್ರವ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅಭಾವದ - ಅಸತ್ ಅನ್ಯ ದ್ರವ್ಯದ - ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಭಾವಗಳು - ಸತ್ ದ್ರವ್ಯಗಳು, ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ತುಪ್ಪದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗೋರಸದ - ಸತ್‌ದ-ವಿನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದರಂತೆ ಗೋರಸದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಪದಾರ್ಥಾಂತರದ - ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಗೋರಸದ್ದೇ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದ ಮಾಡದೆಯೇ, ಮೊದಲಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂಥ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಸ್ಪರ್ಶ-ರಸ-ಗಂಧ-ವರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಣಾಮಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಪರ್ಯಾಯವು ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ತುಪ್ಪದ ಪರ್ಯಾಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲ ಭಾವಗಳದ್ದೂ ಕೂಡ ಹಾಗೆಯೇ ಇದೆ. [ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಪರ್ಯಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದ ಮಾಡದೆಯೇ, ಮೊದಲಿನ (ಹಳೆಯ) ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂಥ ಮತ್ತು ಅನಂತರದ (ಹೊಸ) ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಪರಿಣಾಮಿ[೧] ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಪರ್ಯಾಯದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಪರ್ಯಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.]

ಗಾಥೆ - ೧೬

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಜೀವಾದೀಯಾ] ಜೀವಾದಿಗಳು (ದ್ರವ್ಯಗಳು) ಅವು [ಭಾವಾ] 'ಭಾವ'ಗಳಿವೆ. [ಜೀವಗುಣಾ] ಜೀವದ ಗುಣಗಳು [ಚೇದಣಾ ಯ ಉವಓಗೋ] ಚೇತನ ಹಾಗೂ ಉಪಯೋಗವಿವೆ. [ಯ] ಮತ್ತು [ಜೀವಸ್ಸ ಪಜ್ಜಯಾ] ಜೀವದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು [ಸುರಣರಣಾರಯತಿರಿಯಾ] ದೇವ-ಮನುಷ್ಯ-ನಾರಕ-ತಿರ್ಯಂಚರೂಪದಿಂದ [ಬಹುಗಾ] ಅನೇಕವಿವೆ.

ಜೀವಾದಿಗಳು ಭಾವವಿದ್ದು ಜೀವದಗುಣ ಚೇತನ ಮೇಣ್ ಉಪಯೋಗವಿದೆ ।
ಜೀವದಪರ್ಯಾಯ ದೇವ-ಮನುಜ-ನಾರಕ-ತಿರ್ಯಂಚರೂಪದಿಂದನೇಕವಿವೆ ॥

---

೧. ಪರಿಣಾಮಿ = ಪರಿಣಮಿಸುವಂಥ ; ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳ (ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕನಯದಿಂದ ಗುಣಗಳು ಪರಿಣಾಮಿಯಿವೆ ಎಂದರೆ ಪರಿಣಮಿತವಾಗುತ್ತವೆ.)

ಅತ್ರ ಭಾವಗುಣಪರ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಿತಃ ।

ಭಾವಾ ಹಿ ಜೀವಾದಯಃ ಷಟ್ ಪದಾರ್ಥಾಃ । ತೇಷಾಂ ಗುಣಾಃ ಪರ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ । ತಥಾಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋದಾಹರಣಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮಭಿಧೀಯಂತೇ । ಗುಣಾ ಹಿ ಜೀವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನುಭೂತಿಲಕ್ಷಣಾ ಶುದ್ಧಚೇತನಾ, ಕಾರ್ಯಾನುಭೂತಿಲಕ್ಷಣಾ ಕರ್ಮಫಲಾನುಭೂತಿಲಕ್ಷಣಾ ಚಾಶುದ್ಧಚೇತನಾ, ಚೈತನ್ಯಾನುವಿಧಾಯಿಪರಿಣಾಮಲಕ್ಷಣಃ ಸವಿಕಲ್ಪನಿರ್ವಿಕಲ್ಪರೂಪಃ ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧತಯಾ ಸಕಲವಿಕಲತಾಂ ದಧಾನೋ ದ್ವೇಧೋಪಯೋಗಶ್ಚ । ಪರ್ಯಾಯಾಸ್ತ್ವಗುರುಲಘುಗುಣಹಾನಿವೃದ್ಧಿನಿರ್ವೃತ್ತಾಃ ಶುದ್ಧಾಃ, ಸೂತ್ರೋಽಪಾತ್ತಾಸ್ತು ಸುರನಾರಕತಿರ್ಯಗ್ಮನುಷ್ಯಲಕ್ಷಣಾಃ ಪರದ್ರವ್ಯಸಂಬಂಧನಿರ್ವೃತ್ತತ್ವಾದಶುದ್ಧಾಶ್ಚೇತಿ ।

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಗಳನ್ನು (ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು), ಗುಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆ ಅವು 'ಭಾವ'ಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಗುಣ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿವೆ; ಆದಾಗ್ಯೂ ಮುಂದೆ[೧] (ಮುಂದಿನ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ) ಯಾವ ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡುವುದಿದೆ ಅದರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಕುರಿತು ಜೀವದ ಗುಣಗಳ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಕಥನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೀವದ ಗುಣಗಳು ಜ್ಞಾನಾನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪ[೨] ಶುದ್ಧಚೇತನ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯಾನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಫಲಾನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪ ಅಶುದ್ಧಚೇತನವಿವೆ ಮತ್ತು ಚೈತನ್ಯಾನುವಿಧಾಯಿ[೩] - ಪರಿಣಾಮ ಸ್ವರೂಪ, ಸವಿಕಲ್ಪ-ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪರೂಪ, ಶುದ್ಧತೆ-ಅಶುದ್ಧತೆಯ ಕಾರಣ ಸಕಲತೆ-ವಿಕಲತೆಯನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡುವಂಥ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ ಉಪಯೋಗವಿವೆ. (ಎಂದರೆ ಜೀವದ ಗುಣಗಳು[೪] ಶುದ್ಧ-ಅಶುದ್ಧ ಚೇತನ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ ಉಪಯೋಗವಿವೆ.)

ಜೀವದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ಅಗುರುಲಘುಗುಣದ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಶುದ್ಧ ಪರ್ಯಾಯಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲಾದ, ದೇವ-ನಾರಕ-ತಿರ್ಯಂಚ-ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವರೂಪದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಪರದ್ರವ್ಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಅಶುದ್ಧಪರ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

---

೧. ಮುಂದಿನ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವದ ಮಾತನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಜೀವದ ಗುಣಗಳ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಕಥನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

೨. ಶುದ್ಧ ಚೇತನವು ಜ್ಞಾನದ ಅನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪವಿದೆ ಮತ್ತು ಅಶುದ್ಧಚೇತನವು ಕರ್ಮದ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಫಲದ ಅನುಭೂತಿಸ್ವರೂಪವಿದೆ.

೩. ಚೈತನ್ಯ-ಅನುವಿಧಾಯಿ ಪರಿಣಾಮ ಎಂದರೆ ಚೈತನ್ಯದ ಅನುಸರಣೆ ಮಾಡುವಂಥ ಪರಿಣಾಮ ಅದು ಉಪಯೋಗವಿದೆ. ಸವಿಕಲ್ಪ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಮತ್ತು ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ದರ್ಶನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗದ ಭೇದಗಳೊಳಗೆ ಕೇವಲ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವೇ ಶುದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲ (ಅಖಂಡ, ಪರಿಪೂರ್ಣ)ವಿದೆ ಮತ್ತು ಉಳಿದೆಲ್ಲವು ಅಶುದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಲ (ಖಂಡಿತ, ಅಪೂರ್ಣ)ವಿವೆ; ದರ್ಶನೋಪಯೋಗದ ಭೇದಗಳೊಳಗೆ ಕೇವಲ ಕೇವಲದರ್ಶನವೇ ಶುದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲವಿದೆ ಮತ್ತು ಉಳಿದೆಲ್ಲವು ಅಶುದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಲವಿವೆ.

೪. ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕನಯದಿಂದ ಗುಣಗಳೂ ಪರಿಣಾಮಿ ಇವೆ. (೧೫ನೆಯ ಗಾಥೆಯ ಟೀಕೆ ನೋಡಿರಿ).

ಮಣುಸತ್ತಣೇಣ ಣಟ್ಠೋ ದೇಹೀ ದೇವೋ ಹವೇದಿ ಇದರೋ ವಾ ।
ಉಭಯತ್ಥ ಜೀವಭಾವೋ ಣ ಣಸ್ಸದಿ ಣ ಜಾಯದೇ ಅಣ್ಣೋ ॥೧೭॥

ಮನುಷ್ಯತ್ವೇನ ನಷ್ಟೋ ದೇಹೀ ದೇವೋ ಭವತೀತರೋ ವಾ ।
ಉಭಯತ್ರ ಜೀವಭಾವೋ ನ ನಶ್ಯತಿ ನ ಜಾಯತೇಽನ್ಯಃ ॥೧೭॥

ಇದಂ ಭಾವನಾಶಾಭಾವೋತ್ಪಾದನಿಷೇಧೋದಾಹರಣಮ್ ।

ಪ್ರತಿಸಮಯಸಂಭವದಗುರುಲಘುಗುಣಹಾನಿವೃದ್ಧಿನಿರ್ವೃತ್ತಸ್ವಭಾವಪರ್ಯಾಯಸಂತತ್ಯ-ವಿಚ್ಛೇದಕೇನೈಕೇನ ಸೋಪಾಧಿನಾ ಮನುಷ್ಯತ್ವಲಕ್ಷಣೇನ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ವಿನಶ್ಯತಿ ಜೀವಃ, ತಥಾ-ವಿಧೇನ ದೇವತ್ವಲಕ್ಷಣೇನ ನಾರಕತಿರ್ಯಕ್ತ್ವಲಕ್ಷಣೇನ ವಾನ್ಯೇನ ಪರ್ಯಾಯೇಣೋತ್ಪದ್ಯತೇ । ನ ಚ ಮನುಷ್ಯತ್ವೇನ ನಾಶೇ ಜೀವತ್ವೇನಾಪಿ ನಶ್ಯತಿ, ದೇವತ್ವಾದಿನೋತ್ಪಾದೇ ಜೀವತ್ವೇನಾಪ್ಯುತ್ಪದ್ಯತೇ; ಕಿಂತು ಸದುಚ್ಛೇದಮಸದುತ್ಪಾದಮಂತರೇಣೈವ ತಥಾ ವಿವರ್ತತ ಇತಿ ।

ಗಾಥೆ - ೧೭

ಗಾಥಾರ್ಥ : [ಮಣುಸತ್ತಣೇಣ] ಮನುಷ್ಯತ್ವದಿಂದ [ಣಟ್ಠೋ] ನಷ್ಟವಾದ [ದೇಹೀ] ದೇಹಿಯು (ಜೀವಿಯು) [ದೇವೋ ವಾ ಇದರೋ] ದೇವ ಅಥವಾ ಇತರ [ಹವೇದಿ] ಆಗುತ್ತಾನೆ; [ಉಭಯತ್ಥ] ಆವೆರಡರಲ್ಲಿ [ಜೀವಭಾವೋ] ಜೀವಭಾವವು [ಣ ಣಸ್ಸದಿ] ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು [ಅಣ್ಣೋ] ಇನ್ನೊಂದು ಜೀವಭಾವವು [ಣ ಜಾಯದೇ] ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಟೀಕೆ :- 'ಭಾವದ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಭಾವದ ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ'ವೆಂಬುದರ ಉದಾಹರಣೆಯು ಇದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂಥ ಅಗುರುಲಘುಗುಣದ ಹಾನಿ ವೃದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಸ್ವಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳ ಸಂತತಿಯ ವಿಚ್ಛೇದಮಾಡದಂಥ ಒಂದು ಸೋಪಾಧಿಕ ಮನುಷ್ಯತ್ವಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ಜೀವವು ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದೇ ಪ್ರಕಾರದ (ಸ್ವಭಾವಪರ್ಯಾಯಗಳ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ತುಂಡರಿಸದಂಥ ಸೋಪಾಧಿಕ) ದೇವತ್ವಸ್ವರೂಪ, ನಾರಕತ್ವಸ್ವರೂಪ ಅಥವಾ ತಿರ್ಯಂಚತ್ವ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಇತರ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವದಿಂದ ವಿನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಜೀವತ್ವದಿಂದಲೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ದೇವತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮೇಲೆ ಜೀವತ್ವದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ - ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲ, ಆದರೆ ಸತ್‌ದ ಉಚ್ಛೇದ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಅದಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ವಿವರ್ತನೆ (-ಪರಿವರ್ತನ, ಪರಿಣಮನ) ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಜೀವ ಮನುಷ್ಯತನದಿಂ ನಷ್ಟವಾಗಿ ದೇವವಿಲ್ಲವೆ ಇತರವಾಗುವುದು ।
ಆವೆರಡರಲಿ ಜೀವಭಾವ ನಷ್ಟ ಮೇಣಿತರ ಉತ್ಪನ್ನ ತಾನಾಗಲಿಲ್ಲ ॥೧೭॥

ಸೋ ಚೇವ ಜಾದಿ ಮರಣಂ ಜಾದಿ ಣ ಣಟ್ಠೋ ಣ ಚೇವ ಉಪ್ಪಣ್ಣೋ।
ಉಪ್ಪಣ್ಣೋ ಯ ವಿಣಟ್ಠೋ ದೇವೋ ಮಣುಸೋ ತ್ತಿ ಪಜ್ಜಾಓ ॥೧೮॥

ಸ ಚ ಏವ ಯಾತಿ ಮರಣಂ ಯಾತಿ ನ ನಷ್ಟೋ ನ ಚೈವೋತ್ಪನ್ನಃ।
ಉತ್ಪನ್ನಶ್ಚ ವಿನಷ್ಟೋ ದೇವೋ ಮನುಷ್ಯ ಇತಿ ಪರ್ಯಾಯಃ ॥೧೮॥

ಅತ್ರ ಕಥಂಚಿದ್ವ್ಯಯೋತ್ಪಾದವತ್ತ್ವೇಽಪಿ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಸದಾವಿನಷ್ಟಾನುತ್ಪನ್ನತ್ವಂ ಖ್ಯಾಪಿತಮ್।

ಯದೇವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪರ್ಯಾಯವಿವೇಕಸಂಪರ್ಕಾಪಾದಿತಾಮುಭಯೀಮವಸ್ಥಾಮಾತ್ಮಸಾತ್ಕುರ್ವಾಣಮುಚ್ಛಿದ್ಯಮಾನಮುತ್ಪದ್ಯಮಾನಂ ಚ ದ್ರವ್ಯಮಾಲಕ್ಷ್ಯತೇ, ತದೇವ ತಥಾವಿಧೋಭಯಾವಸ್ಥಾವ್ಯಾಪಿನಾ ಪ್ರತಿನಿಯತೈಕವಸ್ತುತ್ವನಿಬಂಧನಭೂತೇನ ಸ್ವಭಾವೇನಾವಿನಷ್ಟಮನುತ್ಪನ್ನಂ ವಾ ವೇದ್ಯತೇ। ಪರ್ಯಾಯಾಸ್ತು ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಪರಿಣಾಮೋಪಮರ್ದೋತ್ತರೋತ್ತರಪರಿಣಾಮೋತ್ಪಾದರೂಪಾಃ ಪ್ರಣಾಶಸಂಭವಧರ್ಮಾಣೋಽಭಿಧೀಯಂತೇ। ತೇ ಚ ವಸ್ತುತ್ವೇನ ದ್ರವ್ಯಾದಪೃಥಗ್ಭೂತಾ ಏವೋಕ್ತಾಃ। ತತಃ ಪರ್ಯಾಯೈಃ ಸಹೈಕವಸ್ತುತ್ವಾಜ್ಜಾಯಮಾನಂ ಮ್ರಿಯಮಾಣಮಪಿ ಜೀವದ್ರವ್ಯಂ ಸರ್ವದಾನುತ್ಪನ್ನಾವಿನಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್। ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿಪರ್ಯಾಯಾಸ್ತು ಕ್ರಮವರ್ತಿತ್ವಾದುಪಸ್ಥಿತಾತಿವಾಹಿತಸ್ವಸಮಯಾ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ವಿನಶ್ಯಂತಿ ಚೇತಿ।

ಗಾಥೆ - ೧೮

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಸೋ ಚೇವ] ಅದೇ [ಜಾದಿ] ಜನ್ಮಗ್ರಹಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು [ಮರಣಂ ಜಾದಿ] ಮರಣ ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಆದಾಗ್ಯೂ- [ಣ ಉಪ್ಪಣ್ಣೋ ಚೇವ] ಅದು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು [ಣ ಣಟ್ಠೋ] ನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; [ದೇವೋ ಮಣುಸೋ] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ [ತ್ತಿ ಪಜ್ಜಾಓ] ಇಂಥ ಪರ್ಯಾಯಗಳು [ಉಪ್ಪಣ್ಣೋ] ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ [ಯ] ಮತ್ತು [ವಿಣಟ್ಠೋ] ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವು ಕಥಂಚಿತ್ ವ್ಯಯ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ ಅದರ ಅವಿನಷ್ಟತೆ ಮತ್ತು ಅನುತ್ಪತ್ತತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಪೂರ್ವ[೧] ಪರ್ಯಾಯದ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ[೨] ಪರ್ಯಾಯದ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಆಗುವಂಥ ಉಭಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಆತ್ಮಸಾತ್ (ತನ್ನ ರೂಪ) ಮಾಡುತ್ತ ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಮತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ, ಅದೇ (ದ್ರವ್ಯವು) ಅಂಥ ಉಭಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ

ಅದುವೆ ಹುಟ್ಟುವುದು ಸಾಯುವುದಾದರೂ ಅದು ಉತ್ಪನ್ನನಾಶವಾಗದು।
ಅದರ ದೇವ-ಮನುಜದಂಥ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ-ವಿನಷ್ಟವಾಗುವವು ॥೧೮॥

---

೧. ಪೂರ್ವ=ಮೊದಲಿನ ೨. ಉತ್ತರ = ಅನಂತರದ.

ಏವಂ ಸದೋ ವಿಣಾಸೋ ಅಸದೋ ಜೀವಸ್ಸ ಣತ್ಥಿ ಉಪ್ಪಾದೋ।
ತಾವದಿಓ ಜೀವಾಣಂ ದೇವೋ ಮಣುಸೋ ತ್ತಿ ಗದಿಣಾಮೋ ॥೧೯॥

ಏವಂ ಸತೋ ವಿನಾಶೋಽಸತೋ ಜೀವಸ್ಯ ನಾಸ್ತ್ಯುತ್ಪಾದಃ।
ತಾವಜ್ಜೀವಾನಾಂ ದೇವೋ ಮನುಷ್ಯ ಇತಿ ಗತಿನಾಮ ॥೧೯॥

ಅತ್ರ ಸದಸತೋರವಿನಾಶಾನುತ್ಪಾದೌ ಸ್ಥಿತಿಪಕ್ಷತ್ವೇನೋಪನ್ಯಸ್ತೌ।

ಯದಿ ಹಿ ಜೀವೋ ಯ ಏವ ಮ್ರಿಯತೇ ಸ ಏವ ಜಾಯತೇ, ಯ ಏವ ಜಾಯತೇ ಸ ಏವ ಮ್ರಿಯತೇ, ತದೈವಂ ಸತೋ ವಿನಾಶೋಽಸತ ಉತ್ಪಾದಶ್ಚ ನಾಸ್ತೀತಿ ವ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ। ಯತ್ತು ದೇವೋ

ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂಥ ಯಾವ ಪ್ರತಿನಿಯತ-ಏಕವಸ್ತುತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಸ್ವಭಾವದ ಮುಖಾಂತರ (-ಆ ಸ್ವಭಾವದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ) ಅವಿನಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಅನುತ್ಪನ್ನತೆಯ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುತ್ತದೆ; ಅದರ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಪೂರ್ವ-ಪೂರ್ವ ಪರಿಣಾಮದ ನಾಶರೂಪ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ-ಉತ್ತರ ಪರಿಣಾಮದ ಉತ್ಪಾದರೂಪ-ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿನಾಶ-ಉತ್ಪಾದಧರ್ಮವುಳ್ಳವೆಂದು (-ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದರೂಪಧರ್ಮವುಳ್ಳವೆಂದು) ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅವು (ಪರ್ಯಾಯಗಳು) ವಸ್ತುರೂಪದಿಂದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಅಪೃಥಗ್ಭೂತವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರ್ಯಾಯಗಳೊಡನೆ ಏಕವಸ್ತುತ್ವದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತ ಮತ್ತು ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಜೀವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅನುತ್ಪನ್ನ ಹಾಗೂ ಅವಿನಷ್ಟವೆಂದೇ ನೋಡುವುದು (-ಶ್ರದ್ಧೆ ಮಾಡುವುದು); ದೇವ-ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಕ್ರಮವರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸ್ವಸಮಯವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕಳೆದು ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಗಾಥೆ - ೧೯

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಏವಂ**] ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ [**ಜೀವಸ್ಸ**] ಜೀವನಿಗೆ [**ಸದೋ ವಿಣಾಸೋ**] ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು [**ಅಸದೋ ಉಪ್ಪಾದೋ**] ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವು [**ಣತ್ಥಿ**] ಇಲ್ಲ; ('ದೇವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುತ್ತಾನೆ' - ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಅದರ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ -) [**ಜೀವಾಣಂ**] ಜೀವರುಗಳಿಗೆ [**ದೇವೋ ಮಣುಸೋ**] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ - [**ತ್ತಿ ಗದಿಣಾಮೋ**] ಎಂಬ ಗತಿನಾಮಕರ್ಮವು [**ತಾವದಿಓ**] ಅಷ್ಟೇ ಕಾಲದ್ದಿರುತ್ತದೆ;

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಧ್ರುವತ್ವದ ಪಕ್ಷದಿಂದ ಸತ್‌ದ ಅವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಅನುತ್ಪಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. (ಎಂದರೆ ಧ್ರುವತ್ವದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಅಥವಾ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.)

ಜೀವನಿಗೆ ಈ ತೆರದಿ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮೇಣ್ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲ।
ಜೀವಗಳಿಗೆ ದೇವ-ಮನುಷ್ಯದಂಥ ಗತಿನಾಮಗಳಷ್ಟು ಕಾಲದವಿರುವವು ॥೧೯॥

ಜಾಯತೇ ಮನುಷ್ಯೋ ಮ್ರಿಯತೇ ಇತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ ತದವಧೃತಕಾಲದೇವಮನುಷ್ಯತ್ವಪರ್ಯಾಯ ನಿರ್ವರ್ತಕಸ್ಯ ದೇವಮನುಷ್ಯಗತಿನಾಮ್ನಸ್ತನ್ಮಾತ್ರತ್ವಾದವಿರುದ್ಧಮ್ । ಯಥಾ ಹಿ ಮಹತೋ ವೇಣುದಂಡಸ್ಯೈಕಸ್ಯ ಕ್ರಮವೃತ್ತೀನ್ಯನೇಕಾನಿ ಪರ್ವಾಣ್ಯಾತ್ಮೀಯಾತ್ಮೀಯಪ್ರಮಾಣಾವಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾತ್ ಪರ್ವಾಂತರಮಗಚ್ಛಂತಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನೇಷು ಭಾವಭಾಂಜಿ ಪರಸ್ಥಾನೇಷ್ವಭಾವಭಾಂಜಿ ಭವಂತಿ, ವೇಣುದಂಡಸ್ತು ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ಪರ್ವಸ್ಥಾನೇಷು ಭಾವಭಾಗಪಿ ಪರ್ವಾಂತರಸಂಬಂಧೇನ ಪರ್ವಾಂತರಸಂಬಂಧಾಭಾವಾದಭಾವಭಾಗ್ಭವತಿ; ತಥಾ ನಿರವಧಿತ್ರಿಕಾಲಾವಸ್ಥಾಯಿನೋ ಜೀವದ್ರವ್ಯಸ್ಯೈಕಸ್ಯ ಕ್ರಮವೃತ್ತಯೋಽನೇಕೇ ಮನುಷ್ಯತ್ವಾದಿಪರ್ಯಾಯಾ ಆತ್ಮೀಯಾತ್ಮೀಯಪ್ರಮಾಣಾವಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾತ್ ಪರ್ಯಾಯಾಂತರಮಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನೇಷು ಭಾವಭಾಜಃ ಪರಸ್ಥಾನೇಷ್ವಭಾವಭಾಜೋ ಭವಂತಿ, ಜೀವದ್ರವ್ಯಂ ತು ಸರ್ವಪರ್ಯಾಯಸ್ಥಾನೇಷು ಭಾವಭಾಗಪಿ ಪರ್ಯಾಯಾಂತರಸಂಬಂಧೇನ ಪರ್ಯಾಯಾಂತರಸಂಬಂಧಾಭಾವಾದಭಾವಭಾಗ್ಭವತಿ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಯಾವ ಜೀವವು ಸಾಯುತ್ತದೆ ಅದೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ಜೀವವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಅದೇ ಸಾಯುತ್ತದೆಂದ ಮೇಲೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ದೇವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುತ್ತಾನೆ'ಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಅದು (ಕೂಡ) ಅವಿರುದ್ಧವೇ ಇದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಮರ್ಯಾದಿತಕಾಲದ ದೇವತ್ವ ಪರ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯತ್ವ ಪರ್ಯಾಯವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವಂಥ ದೇವಗತಿನಾಮಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯಗತಿನಾಮಕರ್ಮಗಳು ಮಾತ್ರ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಅಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬಿದಿರಿನ ಕ್ರಮವರ್ತಿಯಾದ ಅನೇಕ ಪರ್ವ[1]ಗಳು ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ ತಮ್ಮ - ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ (ವಿದ್ಯಮಾನವಿವೆ) ಮತ್ತು ಪರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ (ಅವಿದ್ಯಮಾನವಿವೆ) ಹಾಗೂ ಬಿದಿರಂತೂ ಎಲ್ಲ ಪರ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಪರ್ವದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಪರ್ವದ ಸಂಬಂಧದ ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಇದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅಮರ್ಯಾದ ತ್ರಿಕಾಲ ಸ್ಥಿರವಿರುವಂಥ ಒಂದು ಜೀವದ್ರವ್ಯದ ಕ್ರಮವರ್ತಿಯಾದ ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ತಮ್ಮ - ತಮ್ಮ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ ತಮ್ಮ - ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಪರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ಜೀವದ್ರವ್ಯವಂತೂ ಎಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಪರ್ಯಾಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಪರ್ಯಾಯದ ಸಂಬಂಧದ ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಇದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :- ಧ್ರೌವ್ಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಜೀವಕ್ಕೆ ಸತ್‌ದ ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಿಲ್ಲ. 'ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ದೇವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಆ ಮಾತೂ ಕೂಡ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿವರಣೆಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬಿದಿರಿನ ಅನೇಕ ಗಣಿಕೆಗಳು ತಮ್ಮ - ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಿವೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಗಣಿಕೆಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಿವೆ ಹಾಗೂ ಬಿದಿರಂತೂ ಎಲ್ಲ ಗಣಿಕೆಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ರೂಪದಿಂದ ವಿದ್ಯಮಾನವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮೊದಲನೆಯದು ಮೊದಲಾದ ಗಣಿಕೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು

---

೧. ಪರ್ವ = ಒಂದು ಗಂಟಿನಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಗಂಟಿನವರೆಗಿರುವ ಭಾಗ; ಗಣಿಕೆ.

ಣಾಣಾವರಣಾದೀಯಾ ಭಾವಾ ಜೀವೇಣ ಸುಟ್ಠು ಅಣುಬದ್ಧಾ ।
ತೇಸಿಮಭಾವಂ ಕಿಚ್ಚಾ ಅಭೂದಪುವ್ವೋ ಹವದಿ ಸಿದ್ಧೋ ॥೨೦॥

ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದ್ಯಾ ಭಾವಾ ಜೀವೇನ ಸುಷ್ಠು ಅನುಬದ್ಧಾಃ ।
ತೇಷಾಮಭಾವಂ ಕೃತ್ವಾऽಭೂತಪೂರ್ವೋ ಭವತಿ ಸಿದ್ಧಃ ॥೨೦॥

ಅತ್ರಾತ್ಯಂತಾಸದುತ್ಪಾದತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಸ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧಮ್ ।

ಯಥಾ ಸ್ತೋಕಕಾಲಾನ್ವಯಿಷು ನಾಮಕರ್ಮವಿಶೇಷೋದಯನಿರ್ವೃತ್ತೇಷು ಜೀವಸ್ಯ ದೇವಾದಿಪರ್ಯಾಯೇಷ್ವೇಕಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಕಾರಣನಿವೃತ್ತೌ ನಿವೃತ್ತೇऽಭೂತಪೂರ್ವ ಏವ ಚಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನುತ್ಪನ್ನೇ ನಾಸದುತ್ಪತ್ತಿಃ, ತಥಾ ದೀರ್ಘಕಾಲಾನ್ವಯಿನಿ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯೋದಯನಿವೃತ್ತಸಂಸಾ-

---

ಮೊದಲಾದ ಗಣಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ತ್ರಿಕಾಲ ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜೀವದ ನರಕ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಿವೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಿವೆ ಹಾಗೂ ಜೀವವಂತೂ ಎಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯರೂಪದಿಂದ ವಿದ್ಯಮಾನವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮನುಷ್ಯಾದಿಪರ್ಯಾಯರೂಪದಿಂದ ದೇವಾದಿ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾಥೆ - ೨೦

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಣಾಣಾವರಣಾದೀಯಾ ಭಾವಾ**] ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳು [**ಜೀವೇಣ**] ಜೀವದೊಡನೆ [**ಸುಟ್ಠು**] ಚನ್ನಾಗಿ [**ಅಣುಬದ್ಧಾ**] ಅನುಬದ್ಧವಿವೆ; [**ತೇಸಿಂ ಅಭಾವಂ ಕಿಚ್ಚಾ**] ಅವುಗಳ ಅಭಾವ ಮಾಡಿ ಅದು [**ಅಭೂದಪುವ್ವೋ ಸಿದ್ಧೋ**] ಅಭೂತಪೂರ್ವಸಿದ್ಧ [**ಹವದಿ**] ಆಗುತ್ತದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರಿಗೆ ಅಸತ್ - ಉತ್ಪಾದದ ಅತ್ಯಂತ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದೆ. (ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧತ್ವ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.)

ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲ ಸಮಯದವರೆಗೆ ಅನ್ವಯರೂಪದಿಂದ (ಜೊತೆ-ಜೊತೆ) ಇರುವಂಥ ನಾಮ ಕರ್ಮ ವಿಶೇಷದ ಉದಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಯಾವ ದೇವ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯಗಳಿವೆ ಅವು-ಗಳೊಳಗಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಪರ್ಯಾಯವು ತನ್ನ ಕಾರಣದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ನಿವೃತ್ತನಾಗು ತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಅಭೂತಪೂರ್ವ ಪರ್ಯಾಯವೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಲ್ಲಿ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಯಿಲ್ಲ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ದೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೆ ಅನ್ವಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವಂಥ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯದ ಉದಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಸಂಸಾರ ಅವಸ್ಥೆಯ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಭವ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾರಣದ

ಜೀವದೊಡನೆ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಭಾವಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ಅನುಬದ್ಧವಿವೆ ।
ಅವುಗಳ ಅಭಾವಮಾಡಿ ಆ ಜೀವ ಅಭೂತಪೂರ್ವ ಸಿದ್ಧನಾಗುವುದು ॥೨೦॥

ರಿತ್ವಪರ್ಯಾಯೇ ಭವ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಕಾರಣನಿವೃತ್ತೌ ನಿವೃತ್ತೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನೇ ಚಾಭೂತಪೂರ್ವೇ ಸಿದ್ಧತ್ವಪರ್ಯಾಯೇ ನಾಸದುತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ। ಕಿಂ ಚ - ಯಥಾ ದ್ರಾಘೀಯಸಿ ವೇಣುದಂಡೇ ವ್ಯಹಿತಾವ್ಯವಹಿತವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಕಿರ್ಮೀರತಾಖಚಿತಾಧಸ್ತನಾರ್ಧಭಾಗೇ ಏಕಾಂತವ್ಯವಹಿತಸುವಿಶುದ್ಧೋರ್ಧ್ವಾರ್ಧಭಾಗೇಽವತಾರಿತಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ಸಮಂತತೋ ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಕಿರ್ಮೀರತಾವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ಪಶ್ಯಂತೀ ಸಮನುಮಿನೋತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರಾವಿಶುದ್ಧತ್ವಂ, ತಥಾ ಕ್ವಚಿದಪಿ ಜೀವದ್ರವ್ಯೇ ವ್ಯವಹಿತಾವ್ಯವಹಿತಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಕಿರ್ಮೀರತಾಖಚಿತಬಹುತರಾಧಸ್ತನಭಾಗೇ ಏಕಾಂತವ್ಯವಹಿತಸುವಿಶುದ್ಧಬಹುತರೋರ್ಧ್ವಭಾಗೇಽವತಾರಿತಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಮಂತತೋ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಕಿರ್ಮೀರತಾವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ವ್ಯವಸ್ಯಂತೀ ಸಮನು-

---

ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ನಿವೃತ್ತನಾಗುವನು ಮತ್ತು ಅಭೂತಪೂರ್ವದಂಥ (ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗದಂತೆ) ಸಿದ್ಧಪರ್ಯಾಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಲ್ಲಿ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತೆ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ)-

ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಯಾವುದರ ವಿಚಿತ್ರ, ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತರವಾದ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲದೆ ಸುವಿಶುದ್ಧ(ಅವಿಚಿತ್ರ)ವಾದ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚಿಯೇ ಹೋಗಿದೆ ಅಂಥ ಬಹಳಷ್ಟು ನೀಳವಾದ ಬಿದಿರಿನಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟಿ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯು ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ವಿಚಿತ್ರ, ಚಿತ್ರಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತ ''ಆ ಬಿದಿರು ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಅವಿಶುದ್ಧವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ್ದಿದೆ)'' ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಯಾವುದರ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ (-ವಿವಿಧ ವಿಭಾವ ಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳ) ಬಹಳಷ್ಟು ಹಿರಿದಾದ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲದೆ ಸುವಿಶುದ್ಧವಾದ (ಸಿದ್ಧಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳ), ಬಹಳಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚಿಯೇ ಹೋಗಿದೆ ಅಂಥ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಜೀವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ ತೊಡಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತ ''ಆ ಜೀವವು ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಅವಿಶುದ್ಧವಿದೆ (ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸಾರಪರ್ಯಾಯವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ)'' ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತೆ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನದ ಆಭಾಸದ ಕಾರಣವಾಗಿ (ಕೆಳಗಿನ ಮುಕ್ತಭಾಗದಲ್ಲಿ) ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತನದ ಅನ್ವಯ (ಸಂತತಿ, ಪ್ರವಾಹ) ವಿದೆ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಜೀವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನದ ಆಭಾಸದ ಕಾರಣವಾಗಿ (ಕೆಳಗಿನ ತೆರೆದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತನದ ಅನ್ವಯವಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ (ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಸುವಿಶುದ್ಧತೆಯಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ (ಅಲ್ಲಿ) ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತನದ ಅನ್ವಯದ ಅಭಾವವಿದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಜೀವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ (ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಸಿದ್ಧತನವಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ (ಅಲ್ಲಿ) ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರತನದ ಅನ್ವಯದ ಅಭಾವವಿದೆ. ಆ ಅಭಾವವು ಆಪ್ತ-ಆಗಮದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್ ಅನುಮಾನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮತ್ತು ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿನೋತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರಾವಿಶುದ್ಧತ್ವವ್ । ಯಥಾ ಚ ತತ್ರ ವೇಣುದಂಡೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಾಭಾಸನಿಬಂಧನವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಕಿರ್ಮೀರತಾನ್ವಯಃ, ತಥಾ ಚ ಕ್ವಚಿಜ್ಜೀವದ್ರವ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಕಿರ್ಮೀರತಾನ್ವಯಃ । ಯಥೈವ ಚ ತತ್ರ ವೇಣುದಂಡೇ ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಕಿರ್ಮೀರತಾನ್ವಯಾಭಾವಾತ್ಸುವಿಶುದ್ಧತ್ವಂ, ತಥೈವ ಚ ಕ್ವಚಿಜ್ಜೀವದ್ರವ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಕಿರ್ಮೀರತಾನ್ವಯಾಭಾವಾದಾಪ್ತಾಗಮಸಮ್ಯಗನುಮಾನಾತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾತ್ಸಿದ್ಧತ್ವಮಿತಿ ।

ಭಾವಾರ್ಥ :- ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಸಾರೀ ಜೀವದ ಪ್ರಕಟ ಸಂಸಾರ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಜೀವವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ, ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ ; ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಸರ್ವಥಾ ಅಸತ್-ಉತ್ಪಾದದ ಪ್ರಸಂಗವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುವುದೆ'ಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯ ಈ ವಿಚಾರವು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವಕ್ಕೆ ದೇವಾದಿರೂಪವಾದ ಒಂದು ಪರ್ಯಾಯದ ಕಾರಣದ ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಆ ಪರ್ಯಾಯದ ನಾಶವಾಗಿ ಬೇರೆ ಪರ್ಯಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಜೀವದ್ರವ್ಯವಂತೂ ಹೇಗಿದೆ ಹಾಗೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಸಾರಪರ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತಗಳಾದ ಮೋಹರಾಗ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳ ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಸಂಸಾರಪರ್ಯಾಯದ ನಾಶವಾಗಿ ಸಿದ್ಧ ಪರ್ಯಾಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ, ಜೀವದ್ರವ್ಯವಂತೂ ಅದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರಪರ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಪರ್ಯಾಯ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಜೀವದ್ರವ್ಯದ ಪರ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

ಮತ್ತೆ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ - ಒಂದು ನೀಳವಾದ ಬಿದಿರನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದೆಯೆಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ; ಅದರ ಕೆಳಗಿನ ಕೆಲಭಾಗವನ್ನು ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗವು ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದೆ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶುದ್ಧವಾಗಿ) ಇದೆ. ಆ ಬಿದಿರಿನ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಭಾಗಗಳೊಳಗಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ತೆರೆದಿಡಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಭಾಗ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ತಿ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ಭಾಗವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಆ ಬಿದಿರನ ತೆರೆದ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಿಚಾರಿಯಾದ ಜೀವವು 'ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಬಿದಿರು ಇದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ತನವಿರುತ್ತದೆ'ಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ (ನಿಯಮ, ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧದ) ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇಂಥ ಮಿಥ್ಯಾವ್ಯಾಪ್ತಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ 'ಬಿದಿರು ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಿನವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ್ದಿದೆ'ಯೆಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ, ಆದರೆ ಈ ಅನುಮಾನವು ಅಸತ್ಯವಿದೆ ; ಏಕೆಂದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯಂತೂ ಆ ಬಿದಿರಿನ ಮೇಲಿನ ಭಾಗವು ಬಣ್ಣಬಣ್ಣತನದ ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ. ಬಣ್ಣರಹಿತವಿದೆ. ಬಿದಿರಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಭವ್ಯಜೀವವಿದೆ; ಅದರ ಕೆಳಗಿನ ಕೆಲಭಾಗವು (ಎಂದರೆ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದವರೆಗಿನ ಮತ್ತು ಇಂಥ ಭವಿಷ್ಯಕಾಲದವರೆಗಿನ ಭಾಗವು) ಸಂಸಾರಿಯಿದ್ದು ಉಳಿದ ಮೇಲಿನ ಅನಂತಭಾಗವು ಸಿದ್ಧರೂಪ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕಶುದ್ಧ) ವಿದೆ, ಆ ಜೀವದ ಸಂಸಾರದ ಭಾಗಗಳೊಳಗಿಂದ ಕೆಲವು ಭಾಗವು ಮುಕ್ತ (ಪ್ರಕಟ) ವಿದೆ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಸಂಸಾರದ ಭಾಗ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ತಿ ಸಿದ್ಧರೂಪಭಾಗವು ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿದೆ. ಅಪ್ರಕಟವಿದೆ. ಆ ಜೀವದ ತೆರೆದ (ಪ್ರಕಟ) ಭಾಗವು ಸಂಸಾರಿಯಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಜೀವನು 'ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಜೀವವಿರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲ ಸಂಸಾರಿತನವಿರುತ್ತದೆ'ಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಇಂಥ ಮಿಥ್ಯಾವ್ಯಾಪ್ತಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ 'ಅನಾದಿ-ಅನಂತವಾದ ಎಲ್ಲ ಜೀವಗಳು ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿವೆ'ಯೆಂಬ ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ಅನುಮಾನವು ಮಿಥ್ಯೆಯಿದೆ; ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಜೀವದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗವು (ಇಂಥ ಭವಿಷ್ಯಕಾಲದ

ಏವಂ ಭಾವಮಭಾವಂ ಭಾವಾಭಾವಂ ಅಭಾವಭಾವಂ ಚ ।
ಗುಣಪಜ್ಜಏಹಿಂ ಸಹಿದೋ ಸಂಸರಮಾಣೋ ಕುಣದಿ ಜೀವೋ ॥೨೧॥

ಏವಂ ಭಾವಮಭಾವಂ ಭಾವಾಭಾವಮಭಾವಭಾವಂ ಚ ।
ಗುಣಪರ್ಯಾಯೈಃ ಸಹಿತಃ ಸಂಸರನ್ ಕರೋತಿ ಜೀವಃ ॥೨೧॥

ಜೀವಸ್ಯೋತ್ಪಾದವ್ಯಯಸದುಚ್ಛೇದಾಸದುತ್ಪಾದಕರ್ತೃತ್ವೋಪಪತ್ತ್ಯುಪಸಂಹಾರೋಽಯಮ್ ।

ದ್ರವ್ಯಂ ಹಿ ಸರ್ವದಾಽವಿನಷ್ಟಾನುತ್ಪನ್ನಮಾಮ್ನಾತಮ್ । ತತೋ ಜೀವದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯರೂಪೇಣ ನಿತ್ಯತ್ವಮುಪನ್ಯಸ್ತಮ್। ತಸ್ಯೈವ ದೇವಾದಿಪರ್ಯಾಯರೂಪೇಣ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತೋ ಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಮುಕ್ತಂ; ತಸ್ಯೈವ ಚ ಮನುಷ್ಯಾದಿಪರ್ಯಾಯರೂಪೇಣ ವ್ಯಯತೋಽಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಮಾಖ್ಯಾತಂ; ತಸ್ಯೈವ ಚ ಸತೋ ದೇವಾದಿಪರ್ಯಾಯಸ್ಯೋಚ್ಛೇದಮಾರಭಮಾಣಸ್ಯ ಭಾವಾಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಮುದಿತಂ; ತಸ್ಯೈವ ಚಾಸತಃ ಪುನರ್ಮನುಷ್ಯಾದಿಪರ್ಯಾಯಸ್ಯೋತ್ಪಾದಮಾರಭಮಾಣಸ್ಯಾಭಾವಭಾವ-

---

ಅನಂತಭಾಗವು) ಸಂಸಾರಿತನದ ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ. ಸಿದ್ಧರೂಪವಿದೆಯೆಂದು ಸರ್ವಜ್ಞಪ್ರಣೀತ ಆಗಮದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್ ಅನುಮಾನಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹಾಗೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಜೀವವು ಸಂಸಾರಪರ್ಯಾಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಪರ್ಯಾಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಅಸತ್‌ದ ಉತ್ಪಾದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾಥೆ-೨೧

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಏವಂ**] ಈ ಪ್ರಕಾರ [**ಗುಣಪಜ್ಜಏಹಿಂ ಸಹಿದೋ**] ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ [**ಜೀವೋ**] ಜೀವವು [**ಸಂಸರಮಾಣೋ**] ಸಂಸರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ [**ಭಾವಂ**] ಭಾವ, [**ಅಭಾವಂ**] ಅಭಾವ, [**ಭಾವಾಭಾವಂ**] ಭಾವಾಭಾವ [**ಚ**] ಮತ್ತು [**ಅಭಾವಭಾವಂ**] ಅಭಾವಭಾವವನ್ನು [**ಕುಣದಿ**] ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇದು ಜೀವಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದ, ವ್ಯಯ, ಸತ್-ವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸತ್-ಉತ್ಪಾದದ ಕರ್ತೃತ್ವವಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ಉಪಸಂಹಾರವಿದೆ.

ದ್ರವ್ಯವು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಿನಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅನುತ್ಪನ್ನವೆಂದು ಆಗಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ; ಆದುದರಿಂದ ಜೀವದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ೧) ದೇವ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ (ಜೀವದ್ರವ್ಯಕ್ಕೇನೇ) ಭಾವದ (ಉತ್ಪಾದದ)

ಜೀವನೀತೆರದಿಂದ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಗಳಸಹಿತ ಸಂಸರಣ ಮಾಡುತ್ತ ।
ಭಾವ, ಅಭಾವ, ಭಾವಾಭಾವ ಮತ್ತದರಂತೆ ಅಭಾವಭಾವವನು ಮಾಡುವನು ॥೨೧॥

ಕರ್ತೃತ್ವಮಭಿಹಿತಮ್ । ಸರ್ವಮಿದಮನವದ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯಾಣಾಮನ್ಯತರಗುಣಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ - ಯದಾ ಜೀವಃ ಪರ್ಯಾಯಗುಣತ್ವೇನ ದ್ರವ್ಯಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ ತದಾ ನೋತ್ಪದ್ಯತೇ, ನ ವಿನಶ್ಯತಿ, ನ ಚ ಕ್ರಮವೃತ್ತ್ಯಾವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್ ಸತ್ಪರ್ಯಾಯಜಾತ- ಮುಚ್ಛಿನತ್ತಿ, ನಾಸದುತ್ಪಾದಯತಿ । ಯದಾ ತು ದ್ರವ್ಯಗುಣತ್ವೇನ ಪರ್ಯಾಯಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ ತದಾ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ, ವಿನಶ್ಯತಿ, ಸತ್ಪರ್ಯಾಯಜಾತಮತಿವಾಹಿತಸ್ವಕಾಲಮುಚ್ಛಿನತ್ತಿ, ಅಸದುಪಸ್ಥಿತಸ್ವಕಾಲಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತಿ । ಸ ಖಲ್ವಯಂ ಪ್ರಸಾದೋಽನೇಕಾಂತವಾದಸ್ಯ ಯದೀದೃಶೋಽಪಿ ವಿರೋಧೋ ನ ವಿರೋಧಃ ।

- ಇತಿ ಷಡ್‌ದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರರೂಪಣಾ ।

ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ; ೨) ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯರೂಪದಿಂದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೇನೇ ಅಭಾವದ (ವ್ಯಯದ) ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ; ೩) ಸತ್ (ವಿದ್ಯಮಾನ) ದೇವ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯದ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಭಾವಾಭಾವದ (ಸತ್ ವಿನಾಶದ) ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ೪) ಪುನಃ ಅಸತ್ (ಅವಿದ್ಯಮಾನ) ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯದ ಉತ್ಪಾದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಅಭಾವಭಾವದ (ಅಸತ್ ಉತ್ಪಾದದ) ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಇವೆಲ್ಲವು ನಿರವದ್ಯ (ನಿರ್ದೋಷ, ನಿರ್ಬಾಧ, ಅವಿರುದ್ಧ)ವಿವೆ, ಏಕೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಗಳೊಳಗಿಂದ ಒಂದರ ಗೌಣತೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದರ ಮುಖ್ಯತೆಯಿಂದ ಕಥನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ -

ಜೀವವು ಯಾವಾಗ ಪರ್ಯಾಯದ ಗೌಣತೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯದ ಮುಖ್ಯತೆಯಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಅದು ೧) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ೨) ವಿನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ೩) ಕ್ರಮವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವರ್ತನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸತ್ (ವಿದ್ಯಮಾನ) ಪರ್ಯಾಯಸಮೂಹವನ್ನು ವಿನಷ್ಟಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ೪) ಅಸತ್‌ನ್ನು (-ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಪರ್ಯಾಯಸಮೂಹವನ್ನು) ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ; ಮತ್ತು ಯಾವಾಗ ಜೀವವು ದ್ರವ್ಯದ ಗೌಣತೆಯಿಂದ ಹಾಗೂ ಪರ್ಯಾಯದ ಮುಖ್ಯತೆಯಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಅದು ೧) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ, ೨) ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ, ೩) ಯಾವುದರ ಸ್ವಕಾಲವು ಕಳೆದುಹೋಗಿದೆ ಅಂಥ ಸತ್ - (-ವಿದ್ಯಮಾನ) ಪರ್ಯಾಯಸಮೂಹವನ್ನು ವಿನಷ್ಟಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ೪) ಯಾವುದರ ಸ್ವಕಾಲವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ (-ಬಂದು ತಲುಪಿದೆ) ಅಂಥ ಅಸತ್‌ನ್ನು (ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಪರ್ಯಾಯಸಮೂಹವನ್ನು) ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಇಂಥ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ (ನಿಜವಾಗಿ) ವಿರೋಧವಲ್ಲವೆಂಬ ಅನುಗ್ರಹವು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅನೇಕಾಂತವಾದದ್ದಿದೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಷಡ್‌ದ್ರವ್ಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರರೂಪಣೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಜೀವಾ ಪುಗ್ಗಲಕಾಯಾ ಆಯಾಸಂ ಅತ್ಥಿಕಾಇಯಾ ಸೇಸಾ ।
ಅಮಯಾ ಅತ್ಥಿತ್ತಮಯಾ ಕಾರಣಭೂದಾ ಹಿ ಲೋಗಸ್ಸ ॥೨೨॥

ಜೀವಾಃ ಪುದ್ಗಲಕಾಯಾ ಆಕಾಶಮಸ್ತಿಕಾಯೌ ಶೇಷೌ ।
ಅಮಯಾ ಅಸ್ತಿತ್ವಮಯಾಃ ಕಾರಣಭೂತಾ ಹಿ ಲೋಕಸ್ಯ ॥೨೨॥

ಅತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಷಣ್ಣಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯಾತ್ ಪಂಚಾನಾಮಸ್ತಿಕಾಯತ್ವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತಮ್ ।

ಅಕೃತತ್ವಾತ್ ಅಸ್ತಿತ್ವಮಯತ್ವಾತ್ ವಿಚಿತ್ರಾತ್ಮಪರಿಣತಿರೂಪಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಾಚ್ಚಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನೇಷು ಷಟ್ಸು ದ್ರವ್ಯೇಷು ಜೀವಪುದ್ಗಲಾಕಾಶಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಃ ಪ್ರದೇಶಪ್ರಚಯಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯಾಃ । ನ ಖಲು ಕಾಲಸ್ತದಭಾವಾದಸ್ತಿಕಾಯ ಇತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದವಸೀಯತ ಇತಿ ।

ಗಾಥೆ - ೨೨

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಜೀವಾ] ಜೀವ, [ಪುಗ್ಗಲಕಾಯಾ] ಪುದ್ಗಲಕಾಯ, [ಆಯಾಸಂ] ಆಕಾಶ ಮತ್ತು [ಸೇಸಾ ಅತ್ಥಿಕಾಇಯಾ] ಉಳಿದ ಎರಡು ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳು [ಅಮಯಾ] ಅಕೃತವಾಗಿವೆ, [ಅತ್ಥಿತ್ತಮಯಾ] ಅಸ್ತಿತ್ವಮಯವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು [ಹಿ] ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ [ಲೋಗಸ್ಸ ಕಾರಣಭೂದಾ] ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿವೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ (ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಮೊದಲು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅಂಥ ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಐದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿಕಾಯತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಕೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಸ್ತಿತ್ವಮಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ತಮ್ಮ[೧] ಪರಿಣತ ರೂಪದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ, ಮನ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ ಅಂಥ ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವ, ಪುದ್ಗಲ, ಆಕಾಶ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮ ಇವು ಐದು ಪ್ರದೇಶ ಪ್ರಚಯಾತ್ಮಕ (ಪ್ರದೇಶಗಳ ಸಮೂಹಮಯ) ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳಿವೆ. ಕಾಲದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರದೇಶ ಪ್ರಚಯಾತ್ಮಕತನದ ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿಕಾಯವಿಲ್ಲವೆಂದು (ಕಥನ ಮಾಡದೆಯೇ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೀವದ್ರವ್ಯ, ಪುದ್ಗಲಕಾಯ, ಆಕಾಶ, ಮತ್ತುಳಿದೆರಡು ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳು ।
ಅವು ಅಕೃತವಿವೆ, ಅಸ್ತಿತ್ವಮಯವಿವೆ ಮೇಣ್ ಲೋಕಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಿವೆ ॥

---

೧. ಲೋಕವು ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಅನೇಕವಿಧ ಪರಿಣಾಮರೂಪ (-ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯರೂಪ) ವಿದೆ ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳು ನಿಜವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ.

ಸಬ್ಭಾವಸಭಾವಾಣಂ ಜೀವಾಣಂ ತಹ ಯ ಪೋಗ್ಗಲಾಣಂ ಚ ।
ಪರಿಯಟ್ಟಣಸಂಭೂದೋ ಕಾಲೋ ಣಿಯಮೇಣ ಪಣ್ಣತ್ತೋ ॥೨೩॥

ಸದ್ಭಾವಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ಜೀವಾನಾಂ ತಥೈವ ಪುದ್ಗಲಾನಾಂ ಚ ।
ಪರಿವರ್ತನಸಂಭೂತಃ ಕಾಲೋ ನಿಯಮೇನ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಃ ॥೨೩॥

ಅತ್ರಾಸ್ತಿಕಾಯತ್ವೇನಾನುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಕಾಲಸ್ಯಾರ್ಥಾಪನ್ನತ್ವಂ ದ್ಯೋತಿತಮ್ ।

ಇಹ ಹಿ ಜೀವಾನಾಂ ಪುದ್ಗಲಾನಾಂ ಚ ಸತ್ತಾಸ್ವಭಾವತ್ವಾದಸ್ತಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮುತ್ಪಾದವ್ಯಯ-ಧ್ರೌವ್ಯೈಕವೃತ್ತಿರೂಪಃ ಪರಿಣಾಮಃ । ಸ ಖಲು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣಸದ್ಭಾವೇ ದೃಷ್ಟಃ, ಗತಿಸ್ಥಿತ್ಯವಗಾಹ-ಪರಿಣಾಮವತ್ । ಯಸ್ತು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣಂ ಸ ಕಾಲಃ । ತತ್ಪರಿಣಾಮಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಗಮ್ಯಮಾನ-ತ್ವಾದನುಕ್ತೋಽಪಿ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲೋಽಸ್ತೀತಿ ನಿಶ್ಚೀಯತೇ । ಯಸ್ತು ನಿಶ್ಚಯಕಾಲಪರ್ಯಾಯರೂಪೋ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಃ ಸ ಜೀವಪುದ್ಗಲಪರಿಣಾಮೇನಾಭಿವ್ಯಜ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ತದಾಯತ್ತ ಏವಾಭಿಗಮ್ಯತ ಏವೇತಿ।

ಗಾಥೆ - ೨೩

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಸಬ್ಭಾವಸಭಾವಾಣಂ**] ಸತ್ತಾಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ [**ಜೀವಾಣಂ ತಹ ಯ ಪೋಗ್ಗಲಾಣಂ ಚ**] ಜೀವಗಳ ಮತ್ತು ಪುದ್ಗಲಗಳ [**ಪರಿಯಟ್ಟಣಸಂಭೂದೋ**] ಪರಿವರ್ತನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಂಥ [**ಕಾಲೋ**] ಕಾಲದ [**ಣಿಯಮೇಣ ಪಣ್ಣತ್ತೋ**] (ಸರ್ವಜ್ಞರ ಮುಖಾಂತರ) ನಿಯಮದಿಂದ (ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ) ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಕಾಲವು ಅಸ್ತಿಕಾಯರೂಪದಿಂದ ಅನುಕ್ತ (-ಕಥನ ಮಾಡಲಾಗಿಲ್ಲ) ವಾದ ಮೇಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥತನವು (ಪದಾರ್ಥತನವು) ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಜೀವಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಪುದ್ಗಲಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾಸ್ವಭಾವದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿ-ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯದ ಏಕವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮವು ವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು (ಪರಿಣಾಮವು) ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಗತಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಅವಗಾಹ ಪರಿಣಾಮದಂತೆ ಸಹಕಾರ ಕಾರಣದ ಸದ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. (ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಗತಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಅವಗಾಹರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಆಕಾಶರೂಪ ಸಹಕಾರ ಕಾರಣಗಳ ಸದ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯದ ಏಕತೆಯ ರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಸಹಕಾರ ಕಾರಣದ ಸದ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.) ಈ ಯಾವ ಸಹಕಾರ ಕಾರಣವಿದೆ. ಅದು

ಸದ್ಭಾವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜೀವಗಳ ಮೇಣ್ ಪುದ್ಗಲಗಳ ಪರಿವರ್ತನದಿಂದ ।
ಉದ್ಭವಿಸುವಂಥ ಕಾಲದ ನಿಯಮದಿಂದ ಉಪದೇಶವನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ ॥೨೩॥

ವವಗದಪಣವಣ್ಣರಸೋ ವವಗದದೋಗಂಧಅಟ್ಠಫಾಸೋ ಯ ।
ಅಗುರುಲಹುಗೋ ಅಮುತ್ತೋ ವಟ್ಟಣಲಕ್ಖೋ ಯ ಕಾಲೋ ತ್ತಿ ॥೨೪॥

ವ್ಯಪಗತಪಂಚವರ್ಣರಸೋ ವ್ಯಪಗತದ್ವಿಗಂಧಾಷ್ಟಸ್ಪರ್ಶಶ್ಚ ।
ಅಗುರುಲಘುಕೋ ಅಮೂರ್ತೋ ವರ್ತನಲಕ್ಷಣಶ್ಚ ಕಾಲ ಇತಿ ॥೨೪।

ಕಾಲದ್ರವ್ಯವಿದೆ. ಜೀವಪುದ್ಗಲದ[೧] ಪರಿಣಾಮದ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಪಪತ್ತಿ[೨]ಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವು - (ಅಸ್ತಿಕಾಯರೂಪದಿಂದ) ಅನುಕ್ತವಾದರೂ ಕೂಡ - (ದ್ರವ್ಯರೂಪದಿಂದ) ವಿದ್ಯಮಾನವಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲದ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಾದ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವಿದೆ ಅದು ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತ (ಗಮ್ಯ)ವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತದಾಶ್ರಿತವೆಂದೇ (ಜೀವ ಹಾಗೂ ಪುದ್ಗಲ ಪರಿಣಾಮದ ಆಶ್ರಿತವೆಂದೇ) ಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾಥೆ - ೨೪

ಗಾಥಾರ್ಥ :- **[ಕಾಲೋ ತ್ತಿ]** ಕಾಲವು (ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವು) **[ವವಗದಪಣವಣ್ಣರಸೋ]** ಐದು ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಐದು ರಸಗಳಿಲ್ಲದ, **[ವವಗದದೋಗಂಧಅಟ್ಠಫಾಸೋ ಯ]** ಎರಡು ಗಂಧ ಮತ್ತು ಎಂಟು ಸ್ಪರ್ಶಗಳಿಲ್ಲದ, **[ಅಗುರುಲಹುಗೋ]** ಅಗುರುಲಘು, **[ಅಮುತ್ತೋ]** ಅಮೂರ್ತ **[ಯ]** ಮತ್ತು **[ವಟ್ಟಣಲಕ್ಖೋ]** ವರ್ತನಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ[೩] :- ಇಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಐದುರಸವೈದುವರ್ಣವೆರಡುಗಂಧ ಮೇಣೆಂಟು ಸ್ಪರ್ಶಗಳಿಲ್ಲದಾ ಕಾಲ ।
ಇದೆ, ಅಮೂರ್ತ ಅಗುರುಲಘುಮೇಣ್ ವರ್ತನಾಲಕ್ಷಣಸ್ವರೂಪದಿಂದ ॥೨೪॥

---

೧. ಕಾಲದ್ರವ್ಯವಂತೂ ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲಗಳ ಪರಿಣಾಮವಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೂ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾಗಿದ್ದರೂ ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲಗಳ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಲದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವೆರಡರ ಪರಿಣಾಮದ್ದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨. ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಪಪತ್ತಿ = ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಆಗದಿರುವುದು - [ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲಗಳ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯ ಧ್ರೌವ್ಯಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ಸಮಯವಿಶಿಷ್ಟವೃತ್ತಿ- ಆ ಸಮಯವಿಶಿಷ್ಟವೃತ್ತಿಯು ಸಮಯವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವಂಥ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ (-ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವಿಲ್ಲದೆ) ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಆಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ದ್ರವ್ಯವು ಅವಗಾಹನವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ವಿಸ್ತಾರ (ತಿರ್ಯಕ್‌ತನ) ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವಿಲ್ಲದೆ ದ್ರವ್ಯವು ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರವಾಹ (ಊರ್ಧ್ವ) ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲದ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದೆ (ಎಂದರೆ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ಕಾಲದ್ರವ್ಯದ ಸದ್ಭಾವವಿಲ್ಲದೆ) ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲದ ಪರಿಣಾಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವು ವಿದ್ಯಮಾನವಿದೆ'ಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ - ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.]

೩. ಶ್ರೀ ಅಮೃತಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯದೇವರು ಈ ೨೪ ನೆಯ ಗಾಥೆಯ ಟೀಕೆ ಬರೆದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಗಾಥಾರ್ಥದ ನಂತರ ಕೂಡಲೆ ಭಾವಾರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಸಮಓ ಣಿಮಿಸೋ ಕಟ್ಠಾ ಕಲಾ ಯ ಣಾಲೀ ತದೋ ದಿವಾರತ್ತೀ ।
ಮಾಸೋದುಅಯಣಸಂವಚ್ಛರೋ ತ್ತಿ ಕಾಲೋ ಪರಾಯತ್ತೋ ॥೨೫॥

ಸಮಯೋ ನಿಮಿಷಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಕಲಾ ಚ ನಾಲೀ ತತೋ ದಿವಾರಾತ್ರಃ ।
ಮಾಸರ್ತ್ವಯನಸಂವತ್ಸರಮಿತಿ ಕಾಲಃ ಪರಾಯತ್ತಃ ॥೨೫॥

ಅತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಸ್ಯ ಕಥಂಚಿತ್ಪರಾಯತ್ತತ್ವಂ ದ್ಯೋತಿತಮ್ ।

ಲೋಕಾಕಾಶದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕಾಲಾಣುವು (ಕಾಲದ್ರವ್ಯವು) ಸ್ಥಿರವಿದೆ. ಆ ಕಾಲಾಣುವು (ಕಾಲದ್ರವ್ಯವು) ಅದು ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವಿದೆ. ಅಲೋಕಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಣುವು (ಕಾಲದ್ರವ್ಯವು) ಇಲ್ಲ.

ಆ ಕಾಲವು (ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವು) ವರ್ಣ-ಗಂಧ-ರಸ-ಸ್ಪರ್ಶರಹಿತವಿದೆ, ವರ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮೂರ್ತವಿದೆ ಮತ್ತು ಅಮೂರ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿದ್ದು ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹ್ಯವಿದೆ. ಮತ್ತು ಅದು ಷಟ್‌ಗುಣಹಾನಿವೃದ್ಧಿಸಹಿತವಿದ್ದು ಅಗುರುಲಘುತ್ವಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ. ಕಾಲದ ಲಕ್ಷಣವು ವರ್ತನಾಹೇತುತ್ವವಿದೆ; ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಶೀತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ತಾನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಬೆಂಕಿಯು ಸಹಕಾರ (-ಬಹಿರಂಗನಿಮಿತ್ತ)ವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ತಾನು ತಿರುಗುವ ಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕುಂಭಕಾರನ ಗಾಲಿಗೆ ಕೆಳಗಿನ ಅಚ್ಚು ಸಹಕಾರಿಯಿದೆ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ತಾನಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ (ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ) ಕಾಲಾಣುರೂಪವಾದ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲವು ಬಹಿರಂಗನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಅಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಲದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಪರಿಣತಿಯು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ತೂಗುತ್ತಿರುವ ನೀಳವಾದ ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ, ಉದ್ದವಾದ ಬಿದಿರಿಗೆ ಅಥವಾ ಕುಂಭಕಾರನ ಗಾಲಿಗೆ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದ ಮೇಲೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿದಮೇಲೂ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಕಂಪನವಾಗುತ್ತದೆ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಸುಂದರವಾದ ಸ್ಪರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯದ ಅಥವಾ ರಸನೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯದ ಸ್ಪರ್ಶವು ಶರೀರದ ಒಂದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಾದರೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸುಖಾನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ಪದಂಶ ಅಥವಾ ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವು ಶರೀರದ ಒಂದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಾದರೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ದುಃಖವೇದನೆಯಾಗುತ್ತದೆ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಲದ್ರವ್ಯವು ಲೋಕಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶವು ಒಂದು ಅಖಂಡವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿದೆ.

ಕಾಲವು ಯಾವುದೇ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪರಿಣಮಿತ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವತಂತ್ರತೆಯಿಂದ ಪರಿಣಮಿತವಾಗುವಂಥ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಅದು ಬಾಹ್ಯನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವಿದೆಯೆಂಬ ಮಾತನ್ನಿಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಯಾವ ಸಮಯ, ನಿಮಿಷ, ಕಾಷ್ಠ, ಕಲಾ, ಘಡಿ, ಅಹೋರಾತ್ರ, ಮಾಸವದರಂತೆ ।
ಭಾವಿಸೆ ಋತು, ಅಯನ, ವರ್ಷಾದಿಯಂಥ ಕಾಲವಿದೆಯದು ಪರಾಶ್ರಿತವಿದೆ ॥೨೫॥

ಪರಮಾಣುಪ್ರಚಲನಾಯತ್ತಃ ಸಮಯಃ । ನಯನಪುಟಘಟನಾಯತ್ತೋ ನಿಮಿಷಃ । ತತ್ಸಂಖ್ಯಾವಿಶೇಷತಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಕಲಾ ನಾಲೀ ಚ । ಗಗನಮಣಿಗಮನಾಯತ್ತೋ ದಿವಾರಾತ್ರಃ ತತ್ಸಂಖ್ಯಾವಿಶೇಷತಃ ಮಾಸಃ, ಋತುಃ, ಅಯನಂ, ಸಂವತ್ಸರಃ ಇತಿ । ಏವಂವಿಧೋ ಹಿ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಃ ಕೇವಲಕಾಲಪರ್ಯಾಯಮಾತ್ರತ್ವೇನಾವಧಾರಯಿತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಪರಾಯತ್ತ ಇತ್ಯುಪಮೀಯತ ಇತಿ।

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗಾಥೆ - ೨೫

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಸಮಓ] ಸಮಯ, [ಣಿಮಿಸೋ] ನಿಮಿಷ, [ಕಟ್ಠಾ] ಕಾಷ್ಠ, [ಕಲಾ ಯ] ಕಲಾ, [ಣಾಲೀ] ಗಳಿಗೆ, [ತದೋ ದಿವಾರತ್ತೀ] ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿ (-ದಿವಸ), [ಮಾಸೋದುಅಯಣಸಂವಚ್ಛರೋ] ತಿಂಗಳು, ಋತು, ಅಯನ ಮತ್ತು ವರ್ಷ - [ತ್ತಿ ಕಾಲೋ] ಎಂಬ ಯಾವ ಕಾಲವಿದೆ (ಎಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾಲವಿದೆ) [ಪರಾಯತ್ತೋ] ಅದು ಪರಾಶ್ರಿತವಿದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಕಥಂಚಿತ್ ಪರಾಶ್ರಿತತನವನ್ನು ದರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪರಮಾಣುವಿನ ಗಮನದ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿ ಸಮಯವಿದೆ; ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದರ ಅಶ್ರಿತವಾಗಿ ನಿಮಿಷವಿದೆ; ಅದರ (-ನಿಮಿಷದ) ಇಂಥ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕಾಷ್ಠ, ಕಲಾ ಮತ್ತು ಗಳಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆ; ಸೂರ್ಯನ ಗಮನದ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿ ಹಗಲು -ರಾತ್ರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಅದರ (-ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಯ) ಇಂಥ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ತಿಂಗಳು, ಋತು, ಅಯನ ಮತ್ತು ವರ್ಷಗಳಾಗುತ್ತವೆ. - ಹೀಗೆ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವು ಕೇವಲ ಕಾಲದ ಪರ್ಯಾಯಮಾತ್ರ ರೂಪದಿಂದ ಅವಧಾರಣ ಮಾಡುವುದು ಅಶಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ (ಎಂದರೆ ಪರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ - ಪರಮಾಣು, ಕಣ್ಣು, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪರಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ - ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಅಳತೆಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಿತಪಡಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ) ಅದಕ್ಕೆ 'ಪರಾಶ್ರಿತ'ವೆಂಬ ಉಪಮೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :- 'ಸಮಯ'ವು ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದಂಥ ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ಪರಿಣತವಾದ ಪುದ್ಗಲ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ ಅಳತೆಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ (ಎಂದರೆ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಒಂದು ಆಕಾಶ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬೇರೆ ಅನಂತರ ಒಂದು ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ಹೋಗುವಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ). 'ನಿಮಿಷ'ವು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವಿಕೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಎಂದರೆ ತೆರೆದ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವಲ್ಲಿ, ಎಷ್ಟು ಸಮಯ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಮಿಷವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ನಿಮಿಷವು ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಸಮಯದ್ದಿರುತ್ತದೆ) ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷದ್ದು ಒಂದು 'ಕಾಷ್ಠ' ಮೂವತ್ತು ಕಾಷ್ಠಾದ್ದು ಒಂದು 'ಕಲಾ' ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಲಾದ್ದು ಒಂದು 'ಗಳಿಗೆ' ಮತ್ತು ಎರಡು ಗಳಿಗೆಯದು ಒಂದು 'ಮುಹೂರ್ತ'ವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿ'ಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಗಮನದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು ಆ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರವು ಮೂವತ್ತು ಮುಹೂರ್ತದ್ದಿರುತ್ತದೆ). ಮೂವತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರದ್ದು ಒಂದು 'ತಿಂಗಳು', ಎರಡು ತಿಂಗಳದ್ದು ಒಂದು 'ಋತು', ಮೂರು ಋತುವಿನದು ಒಂದು 'ಅಯನ' ಮತ್ತು ಎರಡು ಅಯನದ್ದು ಒಂದು 'ವರ್ಷ'ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವಿದೆ. 'ಪಲ್ಯೋಪಮ', 'ಸಾಗರೋಪಮ' ಮೊದಲಾದುವೂ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಭೇದಗಳಿವೆ.

ಣತ್ಥಿ ಚಿರಂ ವಾ ಖಿಪ್ಪ ಮತ್ತಾರಹಿದಂ ತು ಸಾ ವಿ ಖಲು ಮತ್ತಾ ।
ಪೋಗ್ಗಲದವ್ವೇಣ ವಿಣಾ ತಮ್ಹಾ ಕಾಲೋ ಪಡುಚ್ಚಭವೋ ॥೨೬॥

ನಾಸ್ತಿ ಚಿರಂ ವಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಮಾತ್ರಾರಹಿತಂ ತು ಸಾಪಿ ಖಲು ಮಾತ್ರಾ ।
ಪುದ್ಗಲದ್ರವ್ಯೇಣ ವಿನಾ ತಸ್ಮಾತ್ಕಾಲಃ ಪ್ರತೀತ್ಯಭವಃ ॥೨೬॥

ಅತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಸ್ಯ ಕಥಂಚಿತ್ ಪರಾಯತ್ತತ್ವೇ ಸದುಪಪತ್ತಿರುಕ್ತಾ ।

ಇಹ ಹಿ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲೇ ನಿಮಿಷಸಮಯಾದೌ ಅಸ್ತಿ ತಾವತ್ ಚಿರಂ ಇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ। ಸ ಖಲು ದೀರ್ಘಹ್ರಸ್ವಕಾಲನಿಬಂಧನಂ ಪ್ರಮಾಣಮಂತರೇಣ ನ ಸಂಭಾವ್ಯತೇ । ತದಪಿ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪುದ್ಗಲದ್ರವ್ಯಪರಿಣಾಮಮಂತರೇಣ ನಾವಧಾರ್ಯತೇ । ತತಃ ಪರಪರಿಣಾಮದ್ಯೋತಮಾನತ್ವಾದ್ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲೋ ನಿಶ್ಚಯೇನಾನನ್ಯಾಶ್ರಿತೋಽಪಿ ಪ್ರತೀತ್ಯಭವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ । ತದತ್ರಾಸ್ತಿಕಾಯಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರರೂಪಣಾಯಾಮಸ್ತಿಕಾಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ಸಾಕ್ಷಾದನುಪನ್ಯಸ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಜೀವಪುದ್ಗಲಪರಿಣಾಮಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ನಿಶ್ಚಯರೂಪಸ್ತತ್ಪರಿಣಾಮಾಯತ್ತತಯಾ ವ್ಯವಹಾರರೂಪಃ ಕಾಲೋಽಸ್ತಿಕಾಯಪಂಚಕವಲ್ಲೋಕರೂಪೇಣ ಪರಿಣತ ಇತಿ ಖರತರದೃಷ್ಟ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತ ಇತಿ ।

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಯ - ನಿಮಿಷ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲವು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಕೇವಲ ನಿಶ್ಚಯಕಾಲದ್ದೇ (ಕಾಲದ್ರವ್ಯದ್ದೇ) ಪರ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಅವು ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ (ಎಂದರೆ ಪರಪದಾರ್ಥಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಅಳೆಯಲಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ) ಅವಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪರಾಶ್ರಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾಥೆ - ೨೬

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಚಿರಂ ವಾ ಖಿಪ್ಪ] 'ಚಿರ' ಅಥವಾ 'ಕ್ಷಿಪ್ರ'ದಂಥ ಜ್ಞಾನವು (ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಕಾಲದಂಥ ಜ್ಞಾನವು) [ಮತ್ತಾರಹಿದಂ ತು] ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದೆ (-ಕಾಲದ ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದೆ) [ಣತ್ಥಿ] ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; [ಸಾ ಮತ್ತಾ ವಿ] ಮತ್ತು ಆ ಪರಿಮಾಣವು [ಖಲು] ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ [ಪೋಗ್ಗಲದವ್ವೇಣ ವಿಣಾ] ಪುದ್ಗಲದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; [ತಮ್ಹಾ] ಆದುದರಿಂದ [ಕಾಲೋ ಪಡುಚ್ಚಭವೋ] ಕಾಲದ ಆಶ್ರಯರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥದ್ದಿದೆ - (ಎಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವು ಪರದ ಆಶ್ರಯಮಾಡಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಪಚಾರದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.)

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಕಥಂಚಿತ್ ಪರಾಶ್ರಿತತನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಚಿರ'ವಿಲ್ಲವೆ 'ಕ್ಷಿಪ್ರ'ದಂಥ ಜ್ಞಾನವು ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದೆಯಾಗದು ಮತ್ತೆ ।
ಪರಿಮಾಣಪುದ್ಗಲವಿಲ್ಲದಾಗದದರಿಂ ಕಾಲ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಪುಟ್ಟುವುದು ॥೨೬॥

–ಇತಿ ಸಮಯವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಮಂತರ್ನೀತಷಡ್ದ್ರವ್ಯಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪಃ ಪೀಠಬಂಧಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ।

ಮೊದಲಂತೂ ನಿಮಿಷ - ಸಮಯ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಚಿರ' ಮತ್ತು 'ಕ್ಷಿಪ್ರ'ವೆಂಬ ಜ್ಞಾನ (-ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆ ಕಾಲವೆಂಬ ಜ್ಞಾನ) ವಾಗುತ್ತದೆ - ಆ ಜ್ಞಾನವು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆ ಕಾಲದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿಡುವಂಥ ಪ್ರಮಾಣ (-ಕಾಲ ಪರಿಮಾಣ) ವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಮಾಣವು ಪುದ್ಗಲದ್ರವ್ಯದ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾಲವು ಪರದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ಕಾರಣ - ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದು ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದರ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿಲ್ಲವಾದರೂ- ಆಶ್ರಿತರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥದ್ದೆಂದು (ಪರದ ಅವಲಂಬನೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ-ವಾಗುವಂಥದ್ದೆಂದು) ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿಕಾಯತನದ ಅಭಾವದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿಕಾಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಾಕ್ಷಾತ್[೧] ಕಥನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜೀವ-ಪುದ್ಗಲಗಳ ಪರಿಣಾಮದ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಂಥ ನಿಶ್ಚಯರೂಪ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪರಿಣಾಮದ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವಂಥ ವ್ಯವಹಾರರೂಪ ಕಾಲವು ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯದಂತೆ ಲೋಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತವಿದೆಯೆಂದು ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :- 'ಸಮಯ'ವು ಅಲ್ಪವಿದೆ, 'ನಿಮಿಷ'ವು ಅಧಿಕವಿದೆ ಮತ್ತು 'ಮುಹೂರ್ತ'ವು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಿದೆಯೆಂಬ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಅದು 'ಸಮಯ', 'ನಿಮಿಷ' ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಆ ಕಾಲ ಪರಿಮಾಣವು ಪುದ್ಗಲಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಪುದ್ಗಲಗಳಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಂದು (ಉಪಚಾರದಿಂದ) ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಅಳತೆಯು ಪುದ್ಗಲದಿಂದಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪುದ್ಗಲಾಶ್ರಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಅದು ಕೇವಲ ಕಾಲದ್ರವ್ಯದ್ದೇ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಿದೆ, ಪುದ್ಗಲದಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಭಿನ್ನವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಹತ್ತು ಸೇರು ನೀರು ಹಿಡಿಯುವ ಮಣ್ಣಿನ ಕೊಡದ ಅಳತೆಯು ನೀರಿನಿಂದ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೊಡವು ಮಣ್ಣಿನದೇ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಿದೆ, ನೀರಿನ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಿಲ್ಲ; ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸಮಯ-ನಿಮಿಷ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದ ಅಳತೆಯು ಪುದ್ಗಲದಿಂದ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವು ಕಾಲದ್ರವ್ಯದ್ದೇ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಿದೆ, ಪುದ್ಗಲದ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಿಲ್ಲ.

ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಗಾಥಾಸೂತ್ರಗಳ ಕಥನದ ಸಾರಾಂಶವು ಹೀಗಿದೆ - ಜೀವ ಪುದ್ಗಲಗಳ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ (ಸಮಯವಿಶಿಷ್ಟವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಸಮಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಬರುತ್ತದೆ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಯವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವಂಥ ಯಾವುದಾದರೂ ಪದಾರ್ಥವು ಅವಶ್ಯವಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಪದಾರ್ಥವೆಂದರೆ ಕಾಲದ್ರವ್ಯ

---

೧. ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ನೇರವಾದ (ಕಾಲದ ವಿಸ್ತೃತ ನೇರವಾದ ಕಥನವನ್ನು ಶ್ರೀ ಪ್ರವಚನಸಾರದ ದ್ವಿತೀಯ ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು ಆ ಪ್ರವಚನಸಾರದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಅಥಾಮೀಷಾಮೇವ ವಿಶೇಷವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ । ತತ್ರ ತಾವತ್ ಜೀವದ್ರವ್ಯಾಸ್ತಿಕಾಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ ।

ಜೀವೋ ತ್ತಿ ಹವದಿ ಚೇದಾ ಉವಓಗವಿಸೇಸಿದೋ ಪಹೂ ಕತ್ತಾ ।
ಭೋತ್ತಾ ಯ ದೇಹಮೇತ್ತೋ ಣ ಹಿ ಮುತ್ತೋ ಕಮ್ಮಸಂಜುತ್ತೋ ॥೨೭॥

ಜೀವ ಇತಿ ಭವತಿ ಚೇತಯಿತೋಪಯೋಗವಿಶೇಷಿತಃ ಪ್ರಭುಃ ಕರ್ತ್ತಾ ।
ಭೋಕ್ತಾ ಚ ದೇಹಮಾತ್ರೋ ನ ಹಿ ಮೂರ್ತಃ ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತಃ ॥೨೭॥

ಇದೆ. ಕಾಲದ್ರವ್ಯವು ಪರಿಣಮಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದು ವ್ಯವಹಾರಕಾಲವು ಪುದ್ಗಲದಿಂದ ಅಳೆಯಲಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪರಾಶ್ರಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯದಂತೆ ನಿಶ್ಚಯವ್ಯವಹಾರರೂಪಕಾಲವೂ ಲೋಕರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣತವಿದೆಯೆಂದು ಸರ್ವಜ್ಞರು ನೋಡಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಸಮ್ಯಕ್ ಅನುಮಾನವೂ ಆಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ.

ಕಾಲಸಂಬಂಧ ಕಥನದ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ - ಕಳೆದುಹೋದ ಅನಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಒಂದು ಚಿದಾನಂದರೂಪ ಕಾಲವೇ (-ಸ್ವಕಾಲವೇ) ಯಾವುದರ ಸ್ವಭಾವವಿದೆ ಅಂಥ ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ; ಆ ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯದ್ದೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಶ್ರದ್ಧೆ, ಅದರದೇ ರಾಗಾದಿರೂಪದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಭೇದಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ರಾಗಾದಿವಿಭಾವರೂಪಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಂಕಲ್ಪ-ವಿಕಲ್ಪಜಾಲಗಳ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿರಪರಿಣತಿಯಾಗುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಿದೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್‌ಭಗವತ್ಕುಂದಕುಂದಾಚಾರ್ಯದೇವ ಪ್ರಣೀತ ಶ್ರೀ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ಸಂಗ್ರಹ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರೀ ಅಮೃತಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯದೇವವಿರಚಿತ ಸಮಯವ್ಯಾಖ್ಯೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಷಡ್‌ದ್ರವ್ಯ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಪೀಠಿಕೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಈಗ ಅವುಗಳದೇ (ಷಡ್‌ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯದ್ದೇ) ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಜೀವದ್ರವ್ಯಾಸ್ತಿಕಾಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿದೆ.

ಗಾಥೆ - ೨೭

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [**ಜೀವೋ ತ್ತಿ ಹವದಿ**] (ಸಂಸಾರಸ್ಥಿತನಾದ) ಆತ್ಮನು ಜೀವನಿದ್ದಾನೆ, [**ಚೇದಾ**] ಚೇತಯಿತ (ಚೇತನಮಾಡುವವ)ನಿದ್ದಾನೆ, [**ಉವಓಗವಿಸೇಸಿದೋ**] ಉಪಯೋಗಲಕ್ಷಿತನಿದ್ದಾನೆ, [**ಪಹೂ**] ಪ್ರಭುವಿದ್ದಾನೆ, [**ಕತ್ತಾ**] ಕರ್ತೃವಿದ್ದಾನೆ, [**ಭೋತ್ತಾ**] ಭೋಕ್ತೃವಿದ್ದಾನೆ, [**ದೇಹಮೇತ್ತೋ**] ದೇಹ ಪ್ರಮಾಣನಿದ್ದಾನೆ, [**ಣ ಹಿ ಮುತ್ತೋ**] ಅಮೂರ್ತನಿದ್ದಾನೆ [**ಯ**] ಮತ್ತು [**ಕಮ್ಮಸಂಜುತ್ತೋ**] ಕರ್ಮ ಸಂಯುಕ್ತನಿದ್ದಾನೆ.

ಆತ್ಮ ಜೀವವಿದೆ, ಚೇತಯಿತವಿದೆ, ಉಪಯೋಗಲಕ್ಷಿತವಿದೆ, ಪ್ರಭುವಿದೆ ।
ಕರ್ತೃ-ಭೋಕ್ತೃವಿದೆ, ಶರೀರಪ್ರಮಾಣವಿದೆ, ಅಮೂರ್ತ ಮೇಣ್ಕರ್ಮಯುಕ್ತವಿದೆ ॥೨೭॥

ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸೋಪಾಧಿ ನಿರುಪಾಧಿ ಚ ಸ್ವರೂಪಮುಕ್ತಮ್ ।
ಅತ್ರ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸೋಪಾಧಿ ನಿರುಪಾಧಿ ಚ ಸ್ವರೂಪಮುಕ್ತಮ್ ।
ಆತ್ಮಾ ಹಿ ನಿಶ್ಚಯೇನ ಭಾವಪ್ರಾಣಧಾರಣಾಜ್ಜೀವಃ, ವ್ಯವಹಾರೇಣ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಣಧಾರಣಾಜ್ಜೀವಃ।
ನಿಶ್ಚಯೇನ ಚಿದಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್, ವ್ಯವಹಾರೇಣ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚೇತಯಿತಾ । ನಿಶ್ಚಯೇನಾಪೃಥ-
ಗ್ಭೂತೇನ, ವ್ಯವಹಾರೇಣ ಪೃಥಗ್ಭೂತೇನ ಚೈತನ್ಯಪರಿಣಾಮಲಕ್ಷಣೇನೋಪಯೋಗೇನೋಪಲ-
ಕ್ಷಿತತ್ವಾದುಪಯೋಗವಿಶೇಷಿತಃ । ನಿಶ್ಚಯೇನ ಭಾವಕರ್ಮಣಾಂ, ವ್ಯವಹಾರೇಣ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಣಾ-
ಮಾಸ್ರವಣಬಂಧನಸಂವರಣನಿರ್ಜರಣಮೋಕ್ಷಣೇಷು ಸ್ವಯಮೀಶತ್ವಾತ್ ಪ್ರಭುಃ । ನಿಶ್ಚಯೇನ
ಪೌದ್ಗಲಿಕಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಾತ್ಮಪರಿಣಾಮಾನಾಂ, ವ್ಯವಹಾರೇಣಾತ್ಮಪರಿಣಾಮನಿಮಿತ್ತಪೌದ್ಗಲಿಕಕರ್ಮಣಾಂ
ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಕರ್ತಾ । ನಿಶ್ಚಯೇನ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಸುಖದುಃಖಪರಿಣಾಮಾನಾಂ, ವ್ಯವಹಾರೇಣ
ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಸಂಪಾದಿತೇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟವಿಷಯಾಣಾಂ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಭೋಕ್ತಾ । ನಿಶ್ಚಯೇನ ಲೋಕ-
ಮಾತ್ರೋಽಪಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾವಗಾಹಪರಿಣಾಮಶಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವಾನ್ನಾಮಕರ್ಮನಿರ್ವೃತ್ತಮಣು ಮಹಚ್ಚ ಶರೀರ-
ಮಧಿತಿಷ್ಠನ್ ವ್ಯವಹಾರೇಣ ದೇಹಮಾತ್ರಃ । ವ್ಯವಹಾರೇಣ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸಹೈಕತ್ವಪರಿಣಾಮಾನ್ಮೂ-
ರ್ತೋಽಪಿ ನಿಶ್ಚಯೇನ ನೀರೂಪಸ್ವಭಾವತ್ವಾನ್ನ ಹಿ ಮೂರ್ತಃ । ನಿಶ್ಚಯೇನ ಪುದ್ಗಲಪರಿಣಾಮಾನು-
ರೂಪಚೈತನ್ಯಪರಿಣಾಮಾತ್ಮಭಿಃ, ವ್ಯವಹಾರೇಣ ಚೈತನ್ಯಪರಿಣಾಮಾನುರೂಪಪುದ್ಗಲಪರಿಣಾಮಾತ್ಮಭಿಃ
ಕರ್ಮಭಿಃ ಸಂಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತ ಇತಿ ।

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ (ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ) ಸಂಸಾರ ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ ಸೋಪಾಧಿ[೧] ಮತ್ತು ನಿರುಪಾಧಿ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಆತ್ಮನು ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಭಾವಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ಜೀವ'ನಿದ್ದಾನೆ, ವ್ಯವ-
ಹಾರದಿಂದ (ಅಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ಜೀವ'
ನಿದ್ದಾನೆ ; ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ[೨] ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪನಿರುವ ಕಾರಣ 'ಚೇತಯಿತ' (ಚೇತನ ಮಾಡುವವ) ನಿದ್ದಾನೆ,
ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ), ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತನಿರುವುದರಿಂದ 'ಚೇತಯಿತ'ನಿದ್ದಾನೆ;
ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಅಪೃಥಗ್ಭೂತ[೩]ದಂಥ ಚೈತನ್ಯಪರಿಣಾಮಸ್ವರೂಪ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಲಕ್ಷಿತನಿರುವುದರಿಂದ
'ಉಪಯೋಗಲಕ್ಷಿತ'ನಿದ್ದಾನೆ, ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ಪೃಥಗ್ಭೂತದಂಥ ಚೈತನ್ಯ
ಪರಿಣಾಮಸ್ವರೂಪ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಲಕ್ಷಿತನಿರುವುದರಿಂದ 'ಉಪಯೋಗಲಕ್ಷಿತ'ನಿದ್ದಾನೆ ; ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ
ಭಾವಕರ್ಮಗಳ ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ತಾನು ಈಶ (ಸಮರ್ಥ)
ನಿರುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರಭು'ವಿದ್ದಾನೆ, ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಅಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಆಸ್ರವ,
ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಮಾಡುವಲ್ಲಿ ತಾನು ಈಶನಿರುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರಭು'ವಿದ್ದಾನೆ ; ನಿಶ್ಚಯ
ದಿಂದ ಪೌದ್ಗಲಿಕ ಕರ್ಮವು ಯಾವವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಿದೆ ಅಂಥ ಆತ್ಮಪರಿಣಾಮಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ 'ಕರ್ತೃ'
ವಿದ್ದಾನೆ, ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಅಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ಆತ್ಮ- ಪರಿಣಾಮವು ಯಾವವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಿದೆ
ಅಂಥ ಪೌದ್ಗಲಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ 'ಕರ್ತೃ'ವಿದ್ದಾನೆ ; ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮವು

---

೧. ಸೋಪಾಧಿ - ಉಪಾಧಿ ಸಹಿತ ; ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಪರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಬರುತ್ತದೆ ಅಂಥ.

೨. ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಗೆ ಆತ್ಮನೊಡನೆ ಅಭೇದವಿದೆ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಭೇದವಿದೆ ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನು ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನಿದ್ದರೆ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿವಂತನಿದ್ದಾನೆ.

೩. ಅಪೃಥಗ್ಭೂತ = ಅಪೃಥಕ್ ; ಅಭಿನ್ನ. (ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಉಪಯೋಗವು ಆತ್ಮನಿಂದ ಅಪೃಥಕ್ ಇದೆ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಪೃಥಕ್ ಇದೆ.

ಕಮ್ಮಮಲವಿಪ್ಪಮುಕ್ಕೋ ಉಡ್ಢಂ ಲೋಗಸ್ಸ ಅಂತಮಧಿಗಂತಾ ।
ಸೋ ಸವ್ವಣಾಣದರಿಸೀ ಲಹದಿ ಸುಹಮಣಿಂದಿಯಮಣಂತಂ ॥೨೮॥

ಕರ್ಮಮಲವಿಪ್ರಮುಕ್ತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಲೋಕಸ್ಯಾಂತಮಧಿಗಮ್ಯ ।
ಸ ಸರ್ವಜ್ಞಾನದರ್ಶೀ ಲಭತೇ ಸುಖಮನಿಂದ್ರಿಯಮನಂತಮ್ ॥೨೮॥

ಯಾವವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಿದೆ ಅಂಥ ಸುಖದುಃಖಪರಿಣಾಮಗಳ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ 'ಭೋಕ್ತೃ'ವಿದ್ದಾನೆ, ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಅಸದ್ಭೂತವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿತ (ಪ್ರಾಪ್ತ)ವಾದ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟವಿಷಯಗಳ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ 'ಭೋಕ್ತೃ'ವಿದ್ದಾನೆ; ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅವಗಾಹಪರಿಣಾಮದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಿರುವುದರಿಂದ ನಾಮಕರ್ಮದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ ಹಿರಿ-ಕಿರಿಯ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಸದ್ಭೂತವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) 'ದೇಹಪ್ರಮಾಣ'ನಿದ್ದಾನೆ ; ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಅಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಏಕತ್ವಪರಿಣಾಮದ ಕಾರಣ ಮೂರ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಅರೂಪಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಿರುವುದರ ಕಾರಣ 'ಅಮೂರ್ತ'ನಿದ್ದಾನೆ; ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ[೧] ಪುದ್ಗಲಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಚೈತನ್ಯಪರಿಣಾಮಾತ್ಮಕ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಸಂಯುಕ್ತವಿರುವುದರಿಂದ 'ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತ'ನಿದ್ದಾನೆ, ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ (ಅಸದ್ಭೂತ ವ್ಯವಹಾರನಯದಿಂದ) ಚೈತನ್ಯ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಪುದ್ಗಲಪರಿಣಾಮಾತ್ಮಕ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಸಂಯುಕ್ತವಿರುವುದರಿಂದ 'ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತ'ನಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :- ಮೊದಲು ೨೬ ಗಾಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿ, ಈಗ ಈ ೨೭ ನೆಯ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ವಿಶೇಷ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಜೀವದ (ಆತ್ಮನ) ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡುತ್ತ ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಸ್ಥಿತನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವ (ಎಂದರೆ ಜೀವತ್ವವುಳ್ಳ), ಚೇತಯಿತ, ಉಪಯೋಗಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ, ಪ್ರಭು, ಕರ್ತೃ- ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಜೀವತ್ವ, ಚೇತಯಿತೃತ್ವ, ಉಪಯೋಗ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ - ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಮುಂದಿನ ಗಾಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದು.

ಗಾಥೆ - ೨೮

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಕಮ್ಮಮಲವಿಪ್ಪಮುಕ್ಕೋ] ಕರ್ಮಮಲದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು [ಉಡ್ಢಂ] ಮೇಲಿನ [ಲೋಗಸ್ಸ ಅಂತಂ] ಲೋಕದ ಕೊನೆಯನ್ನು [ಅಧಿಗಂತಾ] ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು [ಸೋ

ಸರ್ವಕರ್ಮಮಲದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದಾತ್ಮ ಲೋಕಾಗ್ರದ ನೆಲೆಯಪಡೆದವನು ।
ಸರ್ವಜ್ಞ-ಸರ್ವದರ್ಶಿ ಅನಂತ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಸುಖವನನುಭವಿಸುವನು ॥೨೮॥

---

೧. ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಆತ್ಮನು ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ಪುದ್ಗಲಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದಂಥ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಆತ್ಮಪರಿಣಾಮಗಳೊಡನೆ (ಎಂದರೆ ಭಾವಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ) ಸಂಯುಕ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತನಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ಆತ್ಮ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದಂಥ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪುದ್ಗಲಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ (ಎಂದರೆ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ) ಸಂಯುಕ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತನಿದ್ದಾನೆ.

ಅತ್ರ ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ನಿರುಪಾಧಿಸ್ವರೂಪಮುಕ್ತಮ್ ।

ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಪರದ್ರವ್ಯತ್ವಾತ್ಕರ್ಮರಜಸಾ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಕ್ಷಣೇ ಮುಚ್ಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವೋರ್ಧ್ವಗಮನಸ್ವಭಾವತ್ವಾಲ್ಲೋಕಾಂತಮಧಿಗಮ್ಯ ಪರತೋ ಗತಿಹೇತೋರಭಾವಾದವಸ್ಥಿತಃ ಕೇವಲಜ್ಞಾನದರ್ಶನಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ವರೂಪಭೂತತ್ವಾದಮುಕ್ತೋಽನಂತಮತೀಂದ್ರಿಯಂ ಸುಖಮನುಭವತಿ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಚಾಸ್ಯ ಭಾವಪ್ರಾಣಧಾರಣಲಕ್ಷಣಂ ಜೀವತ್ವಂ, ಚಿದ್ರೂಪಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತಯಿತೃತ್ವಂ, ಚಿತ್ಪರಿಣಾಮಲಕ್ಷಣ ಉಪಯೋಗಃ, ನಿರ್ವರ್ತಿತಸಮಸ್ತಾಧಿಕಾರಶಕ್ತಿಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಭುತ್ವಂ, ಸಮಸ್ತವಸ್ತ್ವಸಾಧಾರಣಸ್ವರೂಪನಿರ್ವರ್ತನಮಾತ್ರಂ ಕರ್ತೃತ್ವಂ, ಸ್ವರೂಪಭೂತಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಲಕ್ಷಣಸುಖೋಪಲಂಭರೂಪಂ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ, ಅತೀತಾನಂತರಶರೀರಪರಿಮಾಣಾವಗಾಹಪರಿಣಾಮರೂಪಂ ದೇಹಮಾತ್ರತ್ವಂ, ಉಪಾಧಿಸಂಬಂಧ-

---

ಸವ್ವಣ್ಹಾಣದರಿಸೀ] ಅವನು ಸರ್ವಜ್ಞ-ಸರ್ವದರ್ಶಿ [ಅಣಂತಂ] ಅನಂತ [ಅಣಿಂದಿಯಂ] ಅತೀಂದ್ರಿಯ [ಸುಹಂ] ಸುಖದ [ಲಹದಿ] ಅನುಭವ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ ನಿರುಪಾಧಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಆತ್ಮನು (ಕರ್ಮರಜದ) ಪರದ್ರವ್ಯತ್ವದ ಕಾರಣ ಕರ್ಮರಜದಿಂದ ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (-ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ), ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ (ತನ್ನ ಊರ್ಧ್ವಗಮನ ಸ್ವಭಾವದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಲೋಕದ ಕೊನೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಮುಂದೆ ಗತಿಹೇತುವಿನ ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ (ಅಲ್ಲಿ) ಸ್ಥಿರನಾಗುತ್ತ ಕೇವಲಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕೇವಲದರ್ಶನಗಳು (ತನ್ನ) ಸ್ವರೂಪಭೂತವಿರುವ ಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದದೆ ಅನಂತ ಅತೀಂದ್ರಿಯಸುಖದ ಅನುಭವ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೆ ಭಾವಪ್ರಾಣಧಾರಣವು ಯಾವುದರ ಲಕ್ಷಣ (ಸ್ವರೂಪ)ವಿದೆ ಅಂಥ 'ಜೀವತ್ವ'ವಿರುತ್ತದೆ ; ಚಿದ್ರೂಪವು ಯಾವುದರ ಲಕ್ಷಣ (ಸ್ವರೂಪ)ವಿದೆ ಅಂಥ 'ಚೇತಯಿತೃತ್ವ'ವಿರುತ್ತದೆ ; ಚಿತ್ಪರಿಣಾಮವು ಯಾವುದರ ಲಕ್ಷಣ (ಸ್ವರೂಪ)ವಿದೆ ಅಂಥ 'ಉಪಯೋಗ'ವಿರುತ್ತದೆ ; ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ (ಆತ್ಮಿಕ) ಅಧಿಕಾರಗಳ ಶಕ್ತಿಮಾತ್ರರೂಪ[೧] 'ಪ್ರಭುತ್ವ'ವಿರುತ್ತದೆ ; ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದಂಥ ಸ್ವರೂಪದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರರೂಪ (ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ರಚಿಸುವರೂಪ) 'ಕರ್ತೃತ್ವ'ವಿರುತ್ತದೆ ; ಸ್ವರೂಪಭೂತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಯಾವುದರ ಲಕ್ಷಣ (ಸ್ವರೂಪ)ವಿದೆ ಅಂಥ ಸುಖದ ಉಪಲಬ್ಧಿರೂಪ 'ಭೋಕ್ತೃತ್ವ'ವಿರುತ್ತದೆ ; ಅತೀತ ಅನಂತರ (-ಕೊನೆಯ) ಶರೀರಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಅವಗಾಹಪರಿಣಾಮರೂಪ 'ದೇಹ ಪ್ರಮಾಣತೆ'[೨]ಯಿರುತ್ತದೆ ; ಮತ್ತು ಉಪಾಧಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿವಿಕ್ತ[೩]ದಂಥ ಆತ್ಯಂತಿಕ (ಸರ್ವಥಾ) 'ಅಮೂರ್ತತೆ'ಯಿರುತ್ತದೆ. (ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೆ) 'ಕರ್ಮಸಂಕ್ತತೆ'[೪]ಯಂತೂ

---

೧. ಶಕ್ತಿ - ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಈಶತ್ವ (ಮುಕ್ತಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲ ಆತ್ಮಿಕ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ತಾನು ಸಮರ್ಥನಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಪ್ರಭುವಿದ್ದಾನೆ).

೨. ಮುಕ್ತಾತ್ಮನ ಅವಗಾಹನವು ಚರಮಶರೀರ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕೊನೆಯ ಶರೀರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ 'ದೇಹಪ್ರಮಾಣತೆ'ಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

೩. ವಿವಿಕ್ತ ಭಿನ್ನ ; ರಹಿತ.

೪. ಹಿಂದಿನ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಜೀವತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ೮ ವಿಶೇಷಗಳು ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೂ ಯಥಾಸಂಭವವಿರುತ್ತವೆ, ಕೇವಲ ಒಂದು 'ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತತೆ'ಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವಿಕ್ತಮಾತ್ಯಂತಿಕಮಮೂರ್ತತ್ವಮ್ । ಕರ್ಮಸಂಯುಕ್ತತ್ವಂ ತು ದ್ರವ್ಯಭಾವಕರ್ಮವಿಪ್ರಮೋಕ್ಷಾನ್ನ ಭವತ್ಯೇವ । ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಹಿ ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧಾ, ಭಾವಕರ್ಮಾಣಿ ತು ಚಿದ್ವಿವರ್ತಾಃ । ವಿವರ್ತತೇ ಹಿ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿರನಾದಿಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಸಂಪರ್ಕಕೂಣಿತಪ್ರಚಾರಾ ಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಯೈಕದೇಶೇಷು ಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಾಪ್ರಿಯಮಾಣಾ । ಯದಾ ತು ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಕರ್ಮಸಂಪರ್ಕಃ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ತದಾ ಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವದೇಶೇಷು ಯುಗಪದ್ವ್ಯಾಪೃತಾ ಕಥಂಚಿತ್ಕೌಟಸ್ಥ್ಯಮವಾಪ್ಯ ವಿಷಯಾಂತರಮನಾಪ್ನುವಂತೀ ನ ವಿವರ್ತತೇ । ಸ ಖಲ್ವೇಷ ನಿಶ್ಚಿತಃ ಸರ್ವಜ್ಞಸರ್ವದರ್ಶಿತ್ವೋಪಲಂಭಃ । ಅಯಮೇವ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮನಿಬಂಧನಭೂತಾನಾಂ ಭಾವಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವೋಚ್ಛೇದಃ । ಅಯಮೇವ ಚ ವಿಕಾರಪೂರ್ವಕಾನುಭವಾಭಾವಾದೌಪಾಧಿಕಸುಖದುಃಖಪರಿಣಾಮಾನಾಂ ಭೋಕ್ತೃತ್ವೋಚ್ಛೇದಃ । ಇದಮೇವ ಚಾನಾದಿವಿವರ್ತಖೇದವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಸುಸ್ಥಿತಾನಂತಚೈತನ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ವರೂಪಾನುಭೂತಿಲಕ್ಷಣಸುಖಸ್ಯ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ।

ಎಂದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಭಾವಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಗಳು ಅವು ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಭಾವಕರ್ಮಗಳು ಅವು 'ಚಿದ್ ವಿವರ್ತ'[೧] ವಿವೆ. ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯು ಅನಾದಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ (ಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಸಂಕುಚಿತ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಜ್ಞೇಯಭೂತ ವಿಶ್ವದ (-ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ) ಒಂದೊಂದು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತ ವಿವರ್ತನೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ - ಆದರೆ ಯಾವಾಗ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಪರ್ಕವು ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಅದು ಜ್ಞೇಯಭೂತ ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಯುಗಪದ್ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಟಸ್ಥ[೨] ವಾಗಿ, ಇತರ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದೆ ವಿವರ್ತನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ - ಅದು ಈ (ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ವಿವರ್ತನದ ಅಭಾವವೆಂದರೆ), ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತ (ನಿಯತ, ಅಚಲ) ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವದರ್ಶಿತ್ವದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿದೆ. ಇದೇ, ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಭೂತಗಳಾದ ಭಾವಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವದ ವಿನಾಶವಿದೆ; ಇದೇ ವಿಕಾರಪೂರ್ವಕ ಅನುಭವದ ಅಭಾವದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಔಪಾಧಿಕ[೩] ಸುಖದುಃಖ ಪರಿಣಾಮಗಳ ಭೋಕ್ತೃತ್ವದ ವಿನಾಶವಿದೆ ; ಮತ್ತು ಇದೇ, ಅನಾದಿ ವಿವರ್ತನದ ಖೇದದ ವಿನಾಶದಿಂದ ಯಾರ ಅನಂತಚೈತನ್ಯವು ಸುಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ ಅಂಥ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ವರೂಪಾನುಭೂತಿಲಕ್ಷಣ ಸುಖದ (ಸ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವರೂಪದ ಅನುಭೂತಿಯು ಯಾರ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ ಅಂಥ ಸುಖದ) ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿದೆ.

---

೧. ಚಿದ್‌ವಿವರ್ತ = ಚೈತನ್ಯದ ಪರಿವರ್ತನೆ ಎಂದರೆ ಚೈತನ್ಯದ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಬೇರೆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ರೂಪದಿಂದ ಬದಲಿಸುವುದು. ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ಜ್ಞೇಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು.

೨. ಕೂಟಸ್ಥ = ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಏಕರೂಪವಿರುವಂಥ; ಅಚಲ. (ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಸರ್ವಥಾ ಅಪರಿಣಾಮಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಅದು ಬೇರೆ - ಬೇರೆ ಜ್ಞೇಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ - ಯಾವಾಗಲೂ ಮೂರೂ ಕಾಲದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞೇಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಟಸ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

೩. ಔಪಾಧಿಕ - ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ; ಯಾವವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮರೂಪ ಉಪಾಧಿಯು ನಿಮಿತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಂಥ ; ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ; ವೈಭಾವಿಕ ; ವಿಕಾರವುಳ್ಳ.

ಜಾದೋ ಸಯಂ ಸ ಚೇದಾ ಸವ್ವಣ್ಹೂ ಸವ್ವಲೋಗದರಿಸೀ ಯ ।
ಪಪ್ಪೋದಿ ಸುಹಮಣಂತಂ ಅವ್ವಾಬಾಧಂ ಸಗಮಮುತ್ತಂ ॥೨೯॥

ಜಾತಃ ಸ್ವಯಂ ಸ ಚೇತಯಿತಾ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಲೋಕದರ್ಶೀ ಚ ।
ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಸುಖಮನಂತಮವ್ಯಾಬಾಧಂ ಸ್ವಕಮಮೂರ್ತಮ್ ॥೨೯॥

ಇದಂ ಸಿದ್ಧಸ್ಯ ನಿರುಪಾಧಿಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸುಖಸಮರ್ಥನಮ್ ।

ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸುಖಸ್ವಭಾವಃ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಾಯಾಮನಾದಿಕರ್ಮಕ್ಲೇಶ-ಸಂಕೋಚಿತಾತ್ಮಶಕ್ತಿಃ ಪರದ್ರವ್ಯಸಂಪರ್ಕೇಣ ಕ್ರಮೇಣ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಿಂಚಿಜ್ಜಾನಾತಿ ಪಶ್ಯತಿ, ಪರಪ್ರತ್ಯಯಂ ಮೂರ್ತಸಂಬದ್ಧಂ ಸವ್ಯಾಬಾಧಂ ಸಾಂತಂ ಸುಖಮನುಭವತಿ ಚ । ಯದಾ ತ್ವಸ್ಯ ಕರ್ಮಕ್ಲೇಶಾಃ

ಗಾಥೆ - ೨೯

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಸ ಚೇದಾ] ಆ ಚೇತಯಿತನು (ಚೇತನ ಮಾಡುವಂಥ ಆತ್ಮನು) [ಸವ್ವಣ್ಹೂ] ಸರ್ವಜ್ಞ [ಯ] ಮತ್ತು [ಸವ್ವಲೋಗದರಿಸೀ] ಸರ್ವಲೋಕದರ್ಶಿ [ಸಯಂ ಜಾದೋ] ತಾನಾಗುತ್ತ, [ಸಗಂ] ತನ್ನ [ಅಮುತ್ತಂ] ಅಮೂರ್ತ [ಅವ್ವಾಬಾಧಂ] ಅವ್ಯಾಬಾಧ [ಅಣಂತಂ] ಅನಂತ [ಸುಹಂ] ಸುಖವನ್ನು [ಪಪ್ಪೋದಿ] ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇದು ಸಿದ್ಧರ ನಿರುಪಾಧಿ ಜ್ಞಾನ, ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸುಖದ ಸಮರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನ, ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸುಖವು ಯಾವನ ಸ್ವಭಾವವಿದೆ ಅಂಥ ಆತ್ಮನು ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಕರ್ಮಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪರದ್ರವ್ಯದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ (-ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಪರಾಶ್ರಿತವೂ, ಮೂರ್ತವೂ (ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು) ಆದವುಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಸವ್ಯಾಬಾಧ (ಬಾಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಮತ್ತು ಸಾಂತ (ನಾಶವಂತ) ಸುಖದ ಅನುಭವ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ; ಆದರೆ ಯಾವಾಗ ಅವನ ಕರ್ಮಕ್ಲೇಶಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪದಿಂದ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಆಗ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯು ಅನರ್ಗಲ (-ನಿರಂಕುಶ) ಮತ್ತು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವನು ಅಸಹಾಯ ರೂಪದಿಂದ (-ಯಾವುದಾದರೂ ಸಹಾಯತೆಯಿಲ್ಲದೆ) ತಾನಾಗಿಯೇ ಯುಗಪದ್ ಎಲ್ಲವನ್ನು (-ಎಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕಾಲ-ಭಾವಗಳನ್ನು) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಶ್ರಿತ, ಮೂರ್ತ (ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು) ದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧರಹಿತವಾದ, ಅವ್ಯಾಬಾಧ ಮತ್ತು ಅನಂತ ಸುಖದ ಅನುಭವ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಾವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯುವಂಥ ಮತ್ತು ನೋಡುವಂಥ ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ಸುಖದ ಅನುಭವ ಮಾಡುವಂಥ ಸಿದ್ಧರಿಗೆ ಪರದಿಂದ (ಸ್ವಲ್ಪವೂ) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.

ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ಸರ್ವಜ್ಞ - ಸರ್ವಲೋಕದರ್ಶಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಚೇತಯಿತನು ।
ತನ್ನ ಅಮೂರ್ತ, ಅವ್ಯಾಬಾಧ, ಅನಂತಸುಖವನ್ನವನು ಪಡೆಯುವನು ॥೨೯॥

ಸಾಮಸ್ತ್ಯೇನ ಪ್ರಣಶ್ಯಂತಿ, ತದಾಽನರ್ಗಲಾಸಂಕುಚಿತಾತ್ಮಶಕ್ತಿರಸಹಾಯಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಯುಗಪತ್ಸಮಗ್ರಂ ಜಾನಾತಿ ಪಶ್ಯತಿ, ಸ್ವಪ್ರತ್ಯಯಮಮೂರ್ತಸಂಬದ್ಧಮವ್ಯಾಬಾಧಮನಂತಂ ಸುಖಮನುಭವತಿ ಚ । ತತಃ ಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಜಾನತಃ ಪಶ್ಯತಃ, ಸುಖಮನುಭವತಶ್ಚ ಸ್ವಂ, ನ ಪರೇಣ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ।

ಭಾವಾರ್ಥ :- ಸಿದ್ಧಭಗವಂತರು (ಹಾಗೂ ಕೇವಲೀಭಗವಂತರು) ತಾವಾಗಿಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತಾರೆ; ಅವರ ಆ ಪರಿಣಮನದಲ್ಲಿ ತಿಲಮಾತ್ರವೂ (ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ) ಪರದ ಅವಲಂಬನೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಸರ್ವಜ್ಞರೇ ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ'; - ಎಂದು ಸರ್ವಜ್ಞರ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವಂಥ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ,-

ಎಲೈ ಸೋದರನೇ! 'ಸರ್ವಜ್ಞರು ಇಲ್ಲ'ವೆಂದು ನೀನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ, ಆದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಎಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ? ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೂರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ? 'ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಿಲ್ಲ'ವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಸಮ್ಮತವೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೂರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞರಿಲ್ಲ'ವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ? ಒಂದು ವೇಳೆ ಮೂರೂ ಲೋಕವನ್ನು ಮತ್ತು ಮೂರೂ ಕಾಲವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞರಿಲ್ಲದೆ ನೀನೇ ನೋಡಿದೆಯಾದರೆ - ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆಯಾದರೆ ನೀನೇ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿಬಿಟ್ಟೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಯಾರು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮೂರು ಕಾಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಅವರೇ ಸರ್ವಜ್ಞರಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಒಂದುವೇಳೆ ಸರ್ವಜ್ಞರಿಲ್ಲದ ಮೂರು ಲೋಕ ಮತ್ತು ಮೂರು ಕಾಲಗಳನ್ನು ನೀನು ನೋಡಲಿಲ್ಲ - ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ 'ಮೂರು ಲೋಕ ಮತ್ತು ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞರಿಲ್ಲ'ವೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ? ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಯಾವ ಸರ್ವಜ್ಞರ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ ಅದು ಯೋಗ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎಲೈ ಸೋದರನೇ? ಆತ್ಮನು ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವಿದ್ದು ಜ್ಞಾನವು ಅವನ ಸ್ವಭಾವವಿದೆ; ಆದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸವಾದ ನಂತರ ಆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿ ಯಾವುದೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಉಷ್ಣತೆಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತದೆ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಆತ್ಮನು ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞೇಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇಂಥ ಸರ್ವಜ್ಞಾವಸ್ಥೆಯು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬರುವಂಥ ಜೀವಗಳಿಗೆ) ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ತನ್ನ ಆತ್ಮನ ಸ್ಪಷ್ಟ ಅನುಭವವು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ.

ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞಸಿದ್ಧಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿಲ್ಲ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯುಳ್ಳವರು ಅದನ್ನು ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪಾಣೇಹಿಂ ಚದುಹಿಂ ಜೀವದಿ ಜೀವಿಸ್ಸದಿ ಜೋ ಹು ಜೀವಿದೋ ಪುವ್ವಂ ।
ಸೋ ಜೀವೋ ಪಾಣಾ ಪುಣ ಬಲಮಿಂದಿಯಮಾಉ ಉಸ್ಸಾಸೋ ॥೩೦॥

ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚತುರ್ಭಿರ್ಜೀವತಿ ಜೀವಿಷ್ಯತಿ ಯಃ ಖಲು ಜೀವಿತಃ ಪೂರ್ವಮ್ ।
ಸ ಜೀವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪುನರ್ಬಲಮಿಂದ್ರಿಯಮಾಯುರುಚ್ಛ್ವಾಸಃ ॥೩೦॥

ಜೀವತ್ವಗುಣವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ।

ಇಂದ್ರಿಯಬಲಾಯುರುಚ್ಛ್ವಾಸಲಕ್ಷಣಾ ಹಿ ಪ್ರಾಣಾಃ । ತೇಷು ಚಿತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯಿನೋ ಭಾವಪ್ರಾಣಾಃ, ಪುದ್ಗಲಸಾಮಾನ್ಯಾನ್ವಯಿನೋ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಣಾಃ । ತೇಷಾಮುಭಯೇಷಾಮಪಿ ತ್ರಿಷ್ವಪಿ ಕಾಲೇಷ್ವನವಚ್ಛಿನ್ನಸಂತಾನತ್ವೇನ ಧಾರಣಾತ್ಸಂಸಾರಿಣೋ ಜೀವತ್ವಮ್ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತು ಕೇವಲಾನಾಮೇವ ಭಾವಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಧಾರಣಾತ್ತದವಸೇಯಮಿತಿ ।

ಗಾಥೆ - ೩೦

ಗಾಥಾರ್ಥ :- [ಜೋ ಹು] ಯಾವುದು [ಚದುಹಿಂ ಪಾಣೇಹಿಂ] ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ [ಜೀವದಿ] ಜೀವಿಸುತ್ತದೆ, [ಜೀವಿಸ್ಸದಿ] ಜೀವಿಸಬಹುದು ಮತ್ತು [ಪುವ್ವಂ ಜೀವಿದೋ] ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿತ್ತು, [ಸೋ ಜೀವೋ] ಅದು ಜೀವವಿದೆ; [ಪುಣ ಪಾಣಾ] ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವು [ಇಂದಿಯಂ] ಇಂದ್ರಿಯ, [ಬಲಂ] ಬಲ, [ಆಉ] ಆಯು ಹಾಗೂ [ಉಸ್ಸಾಸೋ] ಉಚ್ಛ್ವಾಸವಿದೆ.

ಟೀಕೆ :- ಇದು ಜೀವತ್ವಗುಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಿದೆ.

ಪ್ರಾಣಗಳು ಇಂದ್ರಿಯ, ಬಲ, ಆಯು ಹಾಗೂ ಉಚ್ಛ್ವಾಸ-ಸ್ವರೂಪಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ (-ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪ ೧ ಅನ್ವಯವುಳ್ಳವುಗಳು ಅವು ಭಾವಪ್ರಾಣಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಪುದ್ಗಲಸಾಮಾನ್ಯರೂಪ ಅನ್ವಯವುಳ್ಳವುಗಳು ಅವು ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಣಗಳಿವೆ. ಅವೆರಡು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ತ್ರಿಕಾಲ ಅಚ್ಛಿನ್ನ - ಸಂತಾನರೂಪದಿಂದ (ಅಖಂಡಧಾರಾ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ) ಧಾರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಜೀವತ್ವವಿದೆ. ಮುಕ್ತರಿಗಂತೂ - ಸಿದ್ಧರಿಗಂತೂ ಕೇವಲ ಭಾವಪ್ರಾಣಗಳದ್ದೇ ಧಾರಣವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಯಾವನು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ಜೀವಿಪನು, ಜೀವಿಸಿದ ಮುಂದೆ ಜೀವಿಸುವನು ।
ಅವನು ಜೀವನಿದ್ದು, ಇಂದ್ರಿಯ-ಬಲ-ಆಯು-ಉಚ್ಛ್ವಾಸವಿವುನಾಲ್ಕುಪ್ರಾಣಗಳು ॥

---

೧. ಯಾವ ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ ಅವು ಭಾವಪ್ರಾಣಗಳಿವೆ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ 'ಚಿತ್ಸಾಮಾನ್ಯತೆ, ಚಿತ್ಸಾಮಾನ್ಯತೆ'ಯೆಂಬ ಏಕರೂಪತೆ - ಸಾದೃಶ್ಯತೆಯಿರುತ್ತದೆ ಅವು ಭಾವಪ್ರಾಣಗಳಿವೆ - (ಯಾವ ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ 'ಪುದ್ಗಲಸಾಮಾನ್ಯತೆ,' ಪುದ್ಗಲಸಾಮಾನ್ಯತೆ, ಪುದ್ಗಲಸಾಮಾನ್ಯತೆ'ಯೆಂಬ ಏಕರೂಪತೆ - ಸಾದೃಶ್ಯತೆಯಿರುತ್ತದೆ ಅವು ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಣಗಳಿವೆ.)